

ΟΙ 33 ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΟΥ

Π

Ο

Λ

Ε

Μ

Ο

Υ

ROBERT GREENE

ΜΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ
JOOST ELFFERS

μετάφραση
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΛΙΘΑΡΗΣ

διόντρα

Τίτλος πρωτοτύπου
THE 33 STRATEGIES OF WAR
Robert Greene

Copyright © Robert Greene and Joost Elffers, 2006
All Rights Reserved.

© Για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ, 2026
Εκδίδεται κατόπιν συμφωνίας με την Joost Elffers Books, on behalf of Robert
Greene & JLM Literary Agency

Πρώτη ελληνική έκδοση
Εκδόσεις Έσοπτρον, 2007

Νέα έκδοση
Εκδόσεις Διόπτρα, Μάρτιος 2026

Μετάφραση
Χριστόδουλος Λιθαρής

Επιμέλεια κειμένου
Μαρία Οικονομίδου

Σελιδοποίηση
Έρση Σωτηρίου

Κεντρικά γραφεία

Αγ. Παρασκευής 40, 121 32 Περιστέρι
Τηλ.: 210 380 52 28, Fax: 210 330 04 39

Βιβλιοπωλείο Books & Life

Σόλωνος 93-95, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 210 330 07 74

www.dioptra.gr • e-mail: info@dioptra.gr

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη. Απαγορεύεται η χρήση ή η αναπαραγωγή με οποιονδήποτε τρόπο μέρους ή όλου του βιβλίου για την εκπαίδευση τεχνολογιών ή συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης. Τα δικαιώματα επί του παρόντος έργου διατηρούνται ρητά όσον αφορά την εξόρυξη κειμένων και δεδομένων (Άρθρο 4§3) Οδηγία (ΕΕ) 2019/790.

ISBN: 978-618-10-0276-7

*Στον Ναπολέοντα, τον Σουν Τσου, τη θεά Αθηνά
και τη γάτα μου, τον ΒΡΟΥΤΟ
R.G.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ *σελίδα 19*

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΑΥΤΟΚΑΤΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

1 *σελίδα 33*

ΚΗΡΥΞΤΕ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΟΥΣ ΕΧΘΡΟΥΣ ΣΑΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΩΣΗΣ

Η ζωή είναι μια ατελείωτη μάχη και μια σύγκρουση, και δεν μπορείτε να πολεμήσετε αποτελεσματικά αν δεν είστε σε θέση να αναγνωρίσετε τους εχθρούς σας. Μάθετε να ξετρυπώνετε τους εχθρούς σας, να τους εντοπίζετε από τα σημάδια και τα μοτίβα που φανερώνουν εχθρότητα. Κι ύστερα, από τη στιγμή θα τους βάλετε στο στόχαστρο, κηρύξετε τους μέσα σας τον πόλεμο. Οι εχθροί σας μπορούν να σας δώσουν στόχο και κατεύθυνση.

2 *σελίδα 51*

ΜΗΝ ΠΟΛΕΜΑΤΕ ΟΠΩΣ ΣΤΟΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΠΟΛΕΜΟ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΟΠΟΛΕΜΟΥ ΤΟΥ ΜΥΑΛΟΥ

Αυτό που σας βαραίνει πιο συχνά και σας φέρνει δυστυχία είναι το παρελθόν. Πρέπει να κάνετε συνειδητά πόλεμο με το παρελθόν και να αναγκάσετε τον εαυτό σας να αντιδρά στην παρούσα στιγμή. Να είστε αμειλικτος με τον εαυτό σας· μην επαναλαμβάνετε τις ίδιες φθαρμένες μεθόδους. Κάντε ανταρτοπόλεμο με το μυαλό σας, χωρίς στατικές γραμμές άμυνας - κάντε τα πάντα ρευστά και κινητά.

3 *σελίδα 69*

ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΑΡΑΧΗ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ,
ΜΗ ΧΑΝΕΤΕ ΤΗΝ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΣΑΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΞΙΣΟΡΡΟΠΗΣΗΣ

Στην έξαψη της μάχης, το μυαλό συνήθως χάνει την ισορροπία του. Έχει κρίσιμη σημασία να διατηρήσετε την ετοιμότητα πνεύματός σας και τις πνευματικές σας δυνάμεις, όποιες κι αν είναι οι συνθήκες. Κάντε το μυαλό σας ισχυρότερο εκθέτοντάς το σε αντιξοότητες. Μάθετε να ξεκόβετε από το χάος του πεδίου της μάχης.

4 σελίδα 90

ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΤΕ ΜΙΑ ΑΙΣΘΗΣΗ ΒΙΑΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΓΝΩΣΗΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

Είστε ο χειρότερος εχθρός σας. Σπαταλάτε πολύτιμο χρόνο κάνοντας όνειρα για το μέλλον αντί να ασχολείστε με το παρόν. Κόψτε τους δεσμούς σας με το παρελθόν· μπίτε σε άγνωστα εδάφη. Μπίτε στον «τόπο του θανάτου» όπου είστε κολλημένος με την πλάτη στον τοίχο και πρέπει να τα δώσετε όλα πολεμώντας για να βγείτε ζωντανός.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΣ (ΟΜΑΔΙΚΟΣ) ΠΟΛΕΜΟΣ

5 σελίδα 111

ΝΑ ΑΠΟΦΕΥΓΕΤΕ ΤΙΣ ΠΑΓΙΔΕΣ ΤΗΣ ΟΜΑΔΟΣΚΕΨΗΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ-ΚΑΙ-ΕΛΕΓΧΟΥ

Όταν διοικείτε μια ομάδα, το πρόβλημα είναι ότι οι άνθρωποι αναπόφευκτα θα έχουν τις δικές τους σκοπιμότητες. Θα πρέπει να δημιουργήσετε μια ιεραρχία διοίκησης στην οποία δεν θα νιώθουν καταναγκασμό από την επιρροή σας, αλλά θα ακολουθούν την ηγεσία σας. Δημιουργήστε μια αίσθηση συμμετοχής, αλλά μην παρασύρεστε από την Ομαδοσκέψη - τον ανορθολογισμό της συλλογικής λήψης αποφάσεων.

6 σελίδα 130

ΚΑΤΑΤΜΗΣΤΕ ΤΙΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΣΑΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΕΓΧΟΜΕΝΟΥ ΧΑΟΥΣ

Τα κρίσιμα στοιχεία στον πόλεμο είναι η ταχύτητα και η προσαρμοστικότητα - η ικανότητα να κινείστε και να παίρνετε αποφάσεις ταχύτερα από τον εχθρό. Χωρίστε τις δυνάμεις σας σε ανεξάρτητες ομάδες που να μπορούν να λειτουργούν μόνες τους. Κάντε τες άπιαστες και ασταμάτητες εμπνέοντάς τες με το πνεύμα της εκστρατείας, δίνοντάς τους μια αποστολή να υλοποιήσουν και ύστερα αφήνοντάς τες να δουλέψουν.

7 σελίδα 144

ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΤΕ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΣΑΣ ΣΕ ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑ:

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΗΘΙΚΟΥ

Το μυστικό για να δώσετε κίνητρα στους ανθρώπους και να στηρίξετε το ηθικό τους είναι να τους κάνετε να σκέφτονται λιγότερο τον εαυτό τους και περισσότερο την ομάδα. Κάντε τους να αναμειχθούν σε έναν στόχο. Κάντε τους να πιστέψουν ότι η επιβίωσή τους συνδέεται με την επιτυχία του στρατού συνολικά.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΑΜΥΝΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

8 σελίδα 171

ΝΑ ΕΠΙΛΕΓΕΤΕ ΤΙΣ ΜΑΧΕΣ ΣΑΣ ΜΕ ΠΡΟΣΟΧΗ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Όλοι έχουμε περιορισμούς - η ενεργητικότητα και οι δεξιότητές μας μας πάνε μόνο μέχρι ένα σημείο. Πρέπει να γνωρίζετε τα όριά σας και να επιλέγετε τις μάχες σας με προσοχή. Σκεφτείτε τα κρυφά κόστη ενός πολέμου: τον χαμένο χρόνο, τη σπαταλημένη πολιτική καλοπιστία, τον οργανωμένο εχθρό που το έχει βάλει σκοπό να πάρει εκδίκηση. Μερικές φορές είναι καλύτερο να περιμένετε και να υποσκάπτετε συγκαλυμμένα τον εχθρό αντί να τον πλήττετε απροκάλυπτα.

9 σελίδα 191

ΑΝΤΙΣΤΡΕΨΤΕ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: **Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΤΕΠΙΘΕΣΗΣ**

Όταν κινείστε πρώτος -δίνοντας το έναυσμα της επίθεσης-, συχνά βρίσκεστε σε μειονεκτική θέση: αποκαλύπτετε τη στρατηγική σας και περιορίζετε τις επιλογές σας. Αντίθετα, πρέπει να ανακαλύψτε πόση δύναμη σας προσφέρει το να συγκρατηθείτε και να αφήσετε την άλλη πλευρά να κινηθεί πρώτη. Αν ο αντίπαλός σας είναι επιθετικός, παρασύρετέ τον για να κάνει μια βιαστική επίθεση που θα τον φέρει σε αδύναμη θέση.

10 σελίδα 211

ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΤΕ ΜΙΑ ΑΠΕΙΛΗΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ:

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΠΟΤΡΟΠΗΣ

Ο καλύτερος τρόπος για να πολεμήσετε τον επιτιθέμενο είναι να τον εμποδίσετε να σας επιτεθεί. Καλλιεργήστε τη φήμη σας: Είστε λιγάκι τρελός. Δεν αξίζει τον κόπο να τα βάλει ο άλλος μαζί σας. Η αβεβαιότητα μερικές φορές είναι καλύτερη από τη ρητή απειλή: αν ο αντίπαλός σας δεν είναι ποτέ σίγουρος πόσο θα του κοστίσει αν μπλέξει μαζί σας, τότε δεν θα θελήσει να το μάθει.

11 σελίδα 231

ΑΝΤΑΛΛΑΞΤΕ ΤΟΝ ΧΩΡΟ ΜΕ ΧΡΟΝΟ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΜΗ ΕΜΠΛΟΚΗΣ

Η οπισθοχώρηση ενώπιον ενός ισχυρού εχθρού δεν είναι αδυναμία αλλά δύναμη. Όταν αντιστέκεστε στον πειρασμό να απαντήσετε στον επιτιθέμενο, εξασφαλίζετε πολύτιμο χρόνο - χρόνο για να αναρρώσετε, να σκεφτείτε, να δείτε την κατάσταση με προοπτική. Μερικές φορές μπορείτε να πετύχετε περισσότερα με το να μην κάνετε τίποτα.

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ
ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

12 σελίδα 245

ΧΑΣΤΕ ΜΑΧΕΣ ΑΛΛΑ ΚΕΡΔΙΣΤΕ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ:
ΜΕΓΑΛΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Η μεγάλη στρατηγική είναι η τέχνη τού να βλέπετε πέρα από τη μάχη και να υπολογίζετε για το μέλλον. Προϋποθέτει να εστιάζετε στον απώτατο στόχο σας και να κάνετε σχέδια για να τον φτάσετε. Αφήστε τους άλλους να μπλέκονται στα γυρίσματα και στις μεταβολές της μάχης, απολαμβάνοντας τις μικρές νίκες τους. Η μεγάλη στρατηγική θα σας φέρει την υπέρτατη ανταμοιβή: το τελευταίο γέλιο.

13 σελίδα 273

ΓΝΩΡΙΣΤΕ ΤΟΝ ΕΧΘΡΟ ΣΑΣ: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΦΥΪΑΣ

Ο στόχος των στρατηγικών σας δεν θα πρέπει να είναι τόσο ο στρατός που αντιμετωπίζετε όσο το μυαλό εκείνου που τον διοικεί. Αν καταλαβαίνετε πώς λειτουργεί αυτό το μυαλό, θα έχετε το κλειδί για να το παραπλανήσετε και να το ελέγξετε. Εκπαιδεύστε τον εαυτό σας να διαβάσει τους ανθρώπους, να συλλαμβάνει τα σήματα που στέλνουν ασυνείδητα για τις πιο μύχιες σκέψεις και προθέσεις τους.

14 σελίδα 294

ΥΠΕΡΝΙΚΗΣΤΕ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΜΕ ΤΑΧΥΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΙΦΝΙΔΙΑΣΜΟ:
Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΕΡΑΥΝΟΒΟΛΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Σε έναν κόσμο στον οποίο πολλοί είναι αναποφάσιστοι και υπερβολικά επιφυλακτικοί, η χρήση της ταχύτητας θα σας προσφέρει τεράστια δύναμη. Όταν χτυπάτε πρώτος, πριν βρει ο αντίπαλός σας χρόνο να σκεφτεί ή να προετοιμαστεί, θα τον ταραξέτε, θα τον αποπροσανατολίσετε και θα τον κάνετε επιρρεπή στα λάθη.

15 σελίδα 305

ΕΛΕΓΞΤΕ ΤΗ ΔΥΝΑΜΙΚΗ: ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΕΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ

Οι άνθρωποι συνεχώς πασχίζουν να σας ελέγξουν. Ο μόνος τρόπος για να πάρετε το πάνω χέρι είναι να προσπαθήσετε να αναλάβετε τον έλεγχο με μεγαλύτερη εξυπνάδα και πανουργία. Αντί να επιχειρείτε να κυριαρχήσετε σε όλες τις κινήσεις του άλλου, δουλέψτε ώστε να ορίσετε την ίδια τη φύση της σχέσης. Ελιχθείτε με τρόπο που να ελέγχετε το μυαλό του αντιπάλου σας, πατώντας τα συναισθηματικά κουμπιά του και αναγκάζοντάς τον να κάνει λάθη.

16 σελίδα 329

ΧΤΥΠΗΣΤΕ ΤΟΥΣ ΕΚΕΙ ΠΟΥ ΠΟΝΑΕΙ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΗΣ ΒΑΡΥΤΗΤΑΣ

Όλοι έχουν μια πηγή δύναμης από την οποία εξαρτώνται. Όταν παρατηρείτε τους αντιπάλους σας, πρέπει να κοιτάξετε κάτω από την επιφάνεια για να εντοπίσετε αυτή την πηγή, το κέντρο της βαρύτητας που συγκρατεί ολόκληρο το οικοδόμημα. Αν τους χτυπήσετε εκεί, θα τους προκαλέσετε δυσανάλογο πόνο. Βρείτε τι λατρεύει και προστατεύει πάνω απ' όλα η άλλη πλευρά - εκεί πρέπει να χτυπήσετε.

17 σελίδα 343

ΝΙΚΗΣΤΕ ΤΟΥΣ ΤΜΗΜΑΤΙΚΑ: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΙ-ΚΑΙ-ΒΑΣΙΛΕΥΕ

Όταν βλέπετε τον εχθρό σας, μη σας φοβίζει η εικόνα του. Αντίθετα, κοιτάξτε τα μέρη που αποτελούν το σύνολο. Ξεχωρίζοντας αυτά τα μέρη μεταξύ τους, σπέρνοντας διχασμό και διχόνοια στο εσωτερικό τους, μπορείτε να αποδυναμώσετε και να γκρεμίσετε ακόμα και τον πιο επίφοβο εχθρό. Όταν αντιμετωπίζετε προβλήματα ή εχθρούς, μετατρέψτε κάθε μεγάλο πρόβλημα σε τμήματα μικρά και πιο εύκολα να λυθούν.

18 σελίδα 366

ΑΠΟΚΑΛΥΨΤΕ ΚΑΙ ΕΠΙΤΕΘΕΙΤΕ ΣΤΗ ΜΑΛΑΚΗ ΠΤΕΡΥΓΑ
ΤΟΥ ΑΝΤΙΠΑΛΟΥ ΣΑΣ: Η ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Όταν επιτίθεστε στους ανθρώπους κατά μέτωπο, αυτοί προβάλλουν μεγαλύτερη αντίσταση και η προσπάθειά σας γίνεται πολύ πιο δύσκολη. Υπάρχει όμως καλύτερος τρόπος: αποσπάστε την προσοχή του αντιπάλου σας προς το μέτωπο και, ύστερα, επιτεθείτε από το πλάι, εκεί όπου δεν το περιμένει. Παρασύρετε τους ανθρώπους ώστε να βρεθούν σε εκτεθειμένη θέση, αποκαλύπτοντας τις αδυναμίες τους, και κατόπιν πλήξτε τους από το πλάι.

19 σελίδα 385

ΠΕΡΙΚΥΚΛΩΣΤΕ ΤΟΝ ΕΧΘΡΟ: Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΑΦΑΝΙΣΜΟΥ

Οι άνθρωποι θα χρησιμοποιήσουν κάθε είδους κενό στις άμυνές σας για να σας επιτεθούν ή να πάρουν εκδίκηση. Γι' αυτό μην αφήνετε τέτοια κενά. Το μυστικό είναι να περικυκλώσετε τους αντιπάλους σας: να ασκήσετε ανελέητη πίεση από όλες τις πλευρές, να κυριαρχήσετε στην προσοχή τους και να αποκλείσετε τις διεξόδους τους προς τον έξω κόσμο. Τελικά, όταν αισθανθείτε ότι η αποφασιστικότητά τους λυγίζει, συντρίψτε τη δύναμη της θέλησής τους σφίγγοντας τη θηλιά.

20 σελίδα 400

ΦΕΡΤΕ ΤΟΥΣ ΜΕ ΕΛΙΓΜΟΥΣ ΣΕ ΘΕΣΗ ΑΔΥΝΑΜΙΑΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΩΡΙΜΑΝΣΗΣ-ΓΙΑ-ΤΟ-ΔΡΕΠΑΝΙ

Όσο δυνατός κι αν είστε, το να δίνετε ατελείωτες μάχες με τους ανθρώπους είναι εξουθενωτικό, πολυέξοδο και στερείται φαντασίας. Οι σοφοί στρατηγιστές συνήθως προτιμούν την τέχνη των ελιγμών: πριν καν αρχίσει η μάχη, βρίσκουν τρόπους να τοποθετήσουν τον εχθρό τους σε θέση τέτοιας αδυναμίας, ώστε η νίκη να είναι γρήγορη και εύκολη. Δημιουργήστε διλήμματα: επινοήστε ελιγμούς που του προσφέρουν τρόπους αντίδρασης - όλους όμως κακούς.

21 σελίδα 428

ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΤΕΙΤΕ ΚΑΘΩΣ ΠΡΟΩΘΕΙΣΤΕ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Πριν και κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, πρέπει να προωθήσετε, ασκώντας ανελέητη πίεση και αναγκάζοντας την άλλη πλευρά να συμβιβαστεί με τους όρους σας. Όσο περισσότερα αποσπάτε, τόσο περισσότερα μπορείτε να επιστρέψετε μέσω ασήμαντων παραχωρήσεων. Δημιουργήστε τη φήμη του σκληρού και ασυμβίβαστου, ώστε οι άλλοι να υιοθετούν στάση άμυνας πριν καν σας συναντήσουν.

22 σελίδα 447

ΝΑ ΞΕΡΕΤΕ ΠΩΣ ΝΑ ΔΙΝΕΤΕ ΤΕΛΟΣ ΣΤΙΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΞΟΔΟΥ

Σε αυτόν τον κόσμο κρίνεστε από το πόσο καλά δίνετε τέλος στις καταστάσεις. Μια μπερδεμένη ή ημιτελής κατάληξη μπορεί να έχει συνέπειες για χρόνια, σπιλώνοντας παράλληλα τη φήμη σας. Η τέχνη τού να τελειώνετε σωστά τα πράγματα σημαίνει να ξέρετε πότε να σταματήσετε. Το αποκορύφωμα της στρατηγικής σοφίας είναι να αποφεύγετε συγκρούσεις και περιπλοκές από τις οποίες δεν υπάρχει ρεαλιστική έξοδος

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΑΝΤΙΣΥΜΒΑΤΙΚΟΣ (ΒΡΟΜΙΚΟΣ) ΠΟΛΕΜΟΣ

23 σελίδα 469

ΣΥΝΔΥΑΣΤΕ ΑΡΜΟΝΙΚΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΕ ΤΗ ΦΑΝΤΑΣΙΑ:

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΠΑΡΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Εφόσον κανένα πλάσμα δεν μπορεί να επιζήσει χωρίς την ικανότητα να βλέπει ή να αισθάνεται τι συμβαίνει γύρω του, πρέπει να κάνετε δύσκολο

για τους εχθρούς σας να γνωρίζουν τι συμβαίνει γύρω τους - και, κατά συνέπεια, τι κάνετε εσείς. Ενισχύστε τις προσδοκίες τους, κατασκευάστε μια πραγματικότητα που να αντιστοιχεί στις επιθυμίες τους, και θα ξεγελαστούν. Μπορείτε να ελέγχετε τους ανθρώπους ελέγχοντας την αντίληψή τους για την πραγματικότητα.

24 σελίδα 490

ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΤΕ ΤΗΝ ΠΙΟ ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΗ ΠΟΡΕΙΑ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΗΘΙΣΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΟΥ

Οι άνθρωποι περιμένουν ότι η συμπεριφορά σας θα συμμορφώνεται με γνωστά μοτίβα και συμβάσεις. Η δουλειά σας ως στρατηγιστή είναι να ανατρέπετε αυτές τις προσδοκίες. Πρώτα κάντε κάτι συνηθισμένο και συμβατικό, ώστε να παγιώσετε μια συγκεκριμένη εικόνα στο μυαλό τους και ύστερα χτυπήστε με κάτι ασυνήθιστο. Ο τρόμος θα είναι μεγαλύτερος ακριβώς επειδή θα είναι αιφνίδιος. Μερικές φορές, μάλιστα, το συνηθισμένο γίνεται το πιο ασυνήθιστο, ακριβώς επειδή είναι απροσδόκητο.

25 σελίδα 518

ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΤΕ ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ:

Η ΕΝΑΡΕΤΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Σε έναν πολιτικό κόσμο, ο σκοπός για τον οποίο πολεμάτε πρέπει να φαίνεται ανώτερος από τον σκοπό του εχθρού. Αμφισβητώντας τα κίνητρά του και κάνοντάς τον να φαίνεται ότι βρίσκεται με την πλευρά του κακού, θα περιορίσετε τη βάση υποστήριξής του και τον χώρο που διαθέτει για ελιγμούς. Όταν δεχτείτε κι εσείς ο ίδιος ηθική επίθεση από έναν έξυπνο εχθρό, μην κλαψουρίζετε και μη θυμώσετε· πολεμήστε τη φωτιά με τη φωτιά.

26 σελίδα 534

ΜΗΝ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΕ ΣΤΟΧΟΥΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΚΕΝΟΥ

Η αίσθηση του κενού -η σιωπή, η απομόνωση, η έλλειψη επικοινωνίας με άλλους- είναι για τους περισσότερους ανθρώπους αβάσταχτη. Μη δίνετε στον εχθρό σας στόχο για να επιτεθεί, να είστε επικίνδυνος αλλά άπιαστος και αόρατος, και τότε θα τον δείτε να σας κυνηγά στο κενό. Αντί για μετωπικές μάχες, καταφέρετέ του ενοχλητικές αλλά επιζήμιες πλάγιες επιθέσεις, μικρές «δαγκωνιές».

27 σελίδα 552

ΝΑ ΔΕΙΧΝΕΤΕ ΟΤΙ ΕΡΓΑΖΕΣΤΕ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΜΦΕΡΟΝ
ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΕΝΩ ΘΑ ΠΡΟΩΘΕΙΤΕ ΤΟ ΔΙΚΟ ΣΑΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΙΩΝ

Ο καλύτερος τρόπος για να προωθήσετε τον σκοπό σας με τον ελάχιστο κόπο και αιματοχυσία είναι να δημιουργήσετε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο δίκτυο συμμαχιών, βάζοντας άλλους να αντισταθμίζουν τις αδυναμίες σας, να κάνουν τη βρομοδουλειά σας, να διεξάγουν τους πολέμους σας. Ταυτόχρονα, προσπαθήστε να σπείρετε διχόνοια στις συμμαχίες των άλλων, απομονώνοντας τους εχθρούς σας και εξασθενίζοντάς τους.

28 σελίδα 574

ΔΩΣΤΕ ΣΤΟΥΣ ΑΝΤΙΠΑΛΟΥΣ ΣΑΣ ΑΡΚΕΤΟ ΣΚΟΙΝΙ

ΓΙΑ ΝΑ ΚΡΕΜΑΣΤΟΥΝ: **Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΥΠΕΡΟΧΗΣ**

Οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι στη ζωή συχνά δεν προέρχονται από εξωτερικούς εχθρούς, αλλά από συναδέλφους και φίλους που προσποιούνται ότι εργάζονται για τον κοινό σκοπό ενώ στην πραγματικότητα μηχανεύονται τρόπους να μας σαμποτάρουν. Εργαστείτε ώστε τους να εμφυσήσετε αμφιβολίες και ανασφάλειες· κάντε τους να σκέφτονται υπερβολικά και να ενεργούν αμυντικά. Αφήστε τους να κρεμαστούν από τις ίδιες τους τις αυτοκαταστροφικές τάσεις, ενώ εσείς παραμένετε ανεπιλήπτοι και άσπιλοι.

29 σελίδα 596

ΝΑ ΠΑΙΡΝΕΤΕ ΜΙΚΡΕΣ ΜΠΟΥΚΙΕΣ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΤΕΤΕΛΕΣΜΕΝΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

Η απροκάλυπτη αρπαγή της εξουσίας και η γοργή άνοδος στην κορυφή είναι πάντα επικίνδυνες και προκαλούν φθόνο, δυσπιστία και καχυποψία. Συχνά, η καλύτερη λύση είναι να παίρνετε μικρές μπουκιές, να καταπίνετε μικρές περιοχές, να εκμεταλλεύεστε τη σχετικά βραχεία διάρκεια συγκέντρωσης της προσοχής των άλλων. Πριν το συνειδητοποιήσουν οι άλλοι, θα έχετε φτιάξει μια αυτοκρατορία.

30 σελίδα 609

ΜΠΕΙΤΕ ΣΤΟ ΜΥΑΛΟ ΤΟΥΣ: **ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ**

Η επικοινωνία είναι ένα είδος πολέμου· το πεδίο της μάχης είναι το ανθεκτικό και αμυντικό μυαλό των ανθρώπων που θέλετε να επηρεάσετε. Ο σκοπός είναι να προωθηθείτε, να διαπεράσετε τις άμυνές τους και να καταλάβετε τη σκέψη τους. Μάθετε πώς να εμφυτεύετε τις ιδέες σας πίσω από τις γραμμές του εχθρού, στέλνοντας μηνύματα μέσα από μικρές

λεπτομέρειες, παρασύροντας τους ανθρώπους ώστε να καταλήγουν στα συμπεράσματα που επιθυμείτε και να πιστεύουν ότι έφτασαν σε αυτά ανεπηρέαστοι.

31 σελίδα 629

ΚΑΤΑΣΤΡΕΨΤΕ ΕΚ ΤΩΝ ΕΣΩ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ

Αν διεισδύσετε στις τάξεις των αντιπάλων σας, δουλεύοντας εκ των έσω για να τους κατατροπώσετε, δεν τους δίνετε τίποτα ορατό στο οποίο να αντιδράσουν - το απόλυτο πλεονέκτημα. Για να αποκτήσετε αυτό που θέλετε, μην πολεμάτε εκείνους που το κατέχουν· καλύτερα να πάτε με το μέρος τους - και ύστερα είτε να το κάνετε σιγά σιγά δικό σας είτε να περιμένετε τη στιγμή για ένα οργανωμένο πραξικόπημα.

32 σελίδα 647

ΚΥΡΙΑΡΧΗΣΤΕ ΕΝΩ ΔΕΙΧΝΕΤΕ ΝΑ ΥΠΟΤΑΣΣΕΣΤΕ:

Η ΠΑΘΗΤΙΚΗ-ΕΠΙΘΕΤΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

Σε έναν κόσμο όπου τα πολιτικά ζητήματα έχουν καίρια σημασία, η πιο αποτελεσματική μορφή επιθετικότητας είναι εκείνη που κρύβεται καλύτερα: η επιθετικότητα πίσω από ένα υποτακτικό, ή ακόμα και στοργικό, εξωτερικό. Για να εφαρμόσετε την παθητική-επιθετική στρατηγική, πρέπει να δείχνετε ότι τα πάτε καλά με τους ανθρώπους, ότι δεν προβάλλετε καμία αντίσταση, ενώ στην πραγματικότητα κυριαρχείτε στην κατάσταση. Αρκεί να έχετε καλύψει αρκετά καλά την επιθετικότητά σας, ώστε να μπορείτε να την αρνηθείτε.

33 σελίδα 669

ΝΑ ΣΠΕΡΝΕΤΕ ΑΒΕΒΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΝΙΚΟ ΜΕ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΡΟΜΟΥ:

Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΑΛΥΣΙΔΩΤΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ

Ο τρόμος είναι ο ύστατος τρόπος για να παραλύσετε τη βούληση για αντίσταση ενός λαού και να εξουδετερώσετε την ικανότητά του για στρατηγική αντίδραση. Ο στόχος σε μια εκστρατεία τρόμου δεν είναι η νίκη στο πεδίο της μάχης, αλλά η δημιουργία χάους και η πρόκληση μιας απελπισμένης υπερβολικής αντίδρασης. Τα θύματα του τρόμου, για να χαράξουν αποτελεσματική αντιστρατηγική, πρέπει να διατηρήσουν την ισορροπία τους. Μπροστά στον τρόπο, ο ορθολογισμός παραμένει η τελευταία γραμμή άμυνας.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

σελίδα 691

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ζούμε σε μια κουλτούρα που προωθεί τις δημοκρατικές αξίες, οι οποίες μας διδάσκουν ότι πρέπει να είμαστε δίκαιοι προς όλους, ότι είναι σημαντικό να ανήκουμε σε μια ομάδα και ότι πρέπει να ξέρουμε πώς να συνεργαζόμαστε με τους άλλους ανθρώπους. Από νωρίς στη ζωή μαθαίνουμε ότι όσοι εμφανίζονται εξωτερικά εριστικοί και επιθετικοί πληρώνουν ένα κοινωνικό τίμημα: καταλήγουν απομονωμένοι και αντιδημοφιλείς. Αυτές οι αξίες της αρμονίας και της συνεργασίας διαιωνίζονται με διακριτικούς, αλλά και με κάθε άλλο παρά διακριτικούς τρόπους – μέσω βιβλίων για το πώς να είστε επιτυχημένοι στη ζωή· με την ευχάριστη, φιλήσυχη βιτρίνα που παρουσιάζουν στο κοινό εκείνοι που πρόκοψαν στον κόσμο· με τις ιδέες της ευπρέπειας που διαποτίζουν τον κοινό χώρο. Το πρόβλημα για εμάς είναι ότι εκπαιδευόμαστε και προετοιμαζόμαστε για την ειρήνη και δεν είμαστε καθόλου προετοιμασμένοι γι' αυτό που αντιμετωπίζουμε στον πραγματικό κόσμο – τον πόλεμο.

Αυτός ο πόλεμος διεξάγεται σε αρκετά επίπεδα. Το πιο προφανές είναι ότι έχουμε τους αντιπάλους μας στην άλλη πλευρά. Ο κόσμος γίνεται ολοένα και πιο ανταγωνιστικός και απεχθής. Στην πολιτική, στις επιχειρήσεις, ακόμα και στις τέχνες, αντιμετωπίζουμε αντιπάλους που είναι διατεθειμένοι να κάνουν σχεδόν τα πάντα για να αποκτήσουν ένα πλεονέκτημα. Πιο ανησυχητικές και πολύπλοκες όμως είναι οι μάχες που δίνουμε με εκείνους που υποτίθεται ότι είναι με το μέρος μας. Υπάρχουν άνθρωποι που εξωτερικά παίζουν ομαδικό παιχνίδι, φέρονται με μεγάλη φιλικότητα και προσήνεια, αλλά στα παρασκήνια μας σαμποτάρουν και χρησιμοποιούν την ομάδα για να προωθήσουν τη δική τους ατζέντα. Άλλοι, ακόμα πιο δύσκολο να εντοπιστούν, παίζουν πανούργα παιχνίδια παθητικής επιθετικότητας, προσφέροντας βοήθεια που δεν έρχεται ποτέ και χρησιμοποιώντας τις ενοχές ως μυστικό όπλο. Επιφανειακά όλα μοιάζουν αρκετά γαλήνια, αλλά ακριβώς κάτω από την επιφάνεια ο καθένας κοιτάζει τον εαυτό του, και αυτή η δυναμική μολύνει

*Δεν είναι εκστρατεία ο βίος του ανθρώπου επί της γης;
ΙΩΒ, Ζ: 1*

*Qui desiderat pacem,
praeparat bellum
(όποιος θέλει ειρήνη
ας προετοιμάζει
πόλεμο)
ΒΕΓΕΤΙΟΣ, 4ος ΑΙΩΝΑΣ
μ.Χ.*

[Η στρατηγική] είναι
κάτι παραπάνω
από επιστήμη: είναι
η εφαρμογή της
γνώσης στην πρακτική
ζωή, η ανάπτυξη
σκέψης ικανής να
τροποποιεί την
αρχική κατευθυντήρια
ιδέα υπό το πρίσμα
των διαρκώς
μεταβαλλόμενων
καταστάσεων· είναι η
τέχνη τού να ενεργείτε
υπό την πίεση των πιο
δύσκολων συνθηκών.
ΧΕΛΜΟΥΤ ΦΟΝ
ΜΟΛΤΚΕ, 1800-1891

ακόμα και οικογένειες και σχέσεις. Η κουλτούρα μας μπορεί να αρνείται αυτή την πραγματικότητα και να προωθεί μια πιο ήπια εικόνα, όμως εμείς τη γνωρίζουμε και τη νιώθουμε, μέσα από τις ουλές που αποκτήσαμε στη μάχη.

Το ζήτημα δεν είναι ότι εμείς και οι σύντροφοί μας είμαστε ποταπά πλάσματα που αποτυγχάνουμε να φανούμε αντάξιοι των ιδανικών της ειρήνης και της ανιδιοτέλειας, αλλά ότι αδυνατούμε να αλλάξουμε αυτό που είμαστε. Έχουμε επιθετικές παρορμήσεις που είναι αδύνατον να αγνοήσουμε ή να απωθήσουμε. Στο παρελθόν, τα άτομα περίμεναν ότι μια ομάδα –το κράτος, η διευρυμένη οικογένεια, η εταιρεία– θα τα φρόντιζε· αυτό όμως δεν ισχύει πια και στον άστοργο κόσμο μας οφείλουμε πρώτα απ’ όλα να σκεφτόμαστε τον εαυτό μας και το συμφέρον μας. Αυτό που χρειαζόμαστε δεν είναι ανέφικτα και απάνθρωπα ιδανικά ειρήνης και συνεργασίας, μαζί με τη σύγχυση που μας προκαλούν, αλλά, αντίθετα, πρακτικές γνώσεις για το πώς να χειριζόμαστε τις συγκρούσεις και τις καθημερινές μάχες που συναντούμε στον δρόμο μας. Και αυτή η γνώση δεν αφορά μόνο το πώς να γινόμαστε πιο πειστικοί για να πάρουμε αυτό που θέλουμε ή να υπερασπιστούμε τον εαυτό μας, αλλά το πώς να επιδεικνύουμε μεγαλύτερο ορθολογισμό και στρατηγική στις συγκρούσεις, διοχετεύοντας τις επιθετικές μας παρορμήσεις αντί να τις αρνούμαστε ή να τις καταπιέζουμε. Αν υπάρχει ένα ιδανικό στο οποίο αξίζει να στοχεύουμε, είναι εκείνο του στρατηγικού πολεμιστή, του άνδρα ή της γυναίκας που διαχειρίζεται δύσκολες καταστάσεις και ανθρώπους με επιδέξιους και ευφυείς ελιγμούς.

Πολλοί ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι έχουν υποστηρίξει ότι συχνά τα προβλήματα επιλύονται και οι πραγματικές διαφορές συμβιβάζονται ακριβώς μέσω των συγκρούσεων. Οι επιτυχίες και οι αποτυχίες στη ζωή μας ανάγονται στο πόσο καλά ή άσχημα αντιμετωπίζουμε τις αναπόφευκτες συγκρούσεις που συναντούμε στην κοινωνία. Οι συνήθεις τρόποι με τους οποίους τις αντιμετωπίζουν οι άνθρωποι –προσπαθούν να αποφεύγουν κάθε σύγκρουση, γίνονται συναισθηματικοί και αντιδρούν έντονα ή καταφεύγουν σε πονηριά και δόλο– αποδεικνύονται μακροπρόθεσμα αντιπαραγωγικοί, επειδή δεν τελούν υπό συνειδητό και ορθολογικό έλεγχο και συχνά επιδεινώνουν την κατάσταση. Οι στρατηγικοί πολεμιστές λειτουργούν πολύ διαφορετικά. Σκέφτονται εκ των προτέρων τους

μακροπρόθεσμους στόχους τους, αποφασίζουν ποιες μάχες πρέπει να αποφευχθούν και ποιες είναι αναπόφευκτες και γνωρίζουν πώς να ελέγχουν και να διοχετεύουν τα συναισθήματά τους. Όταν αναγκάζονται να πολεμήσουν, το κάνουν με παραπλάνηση και διακριτικούς ελιγμούς, έτσι ώστε η χειριστική τους δράση να είναι δύσκολο να εντοπιστεί. Με αυτόν τον τρόπο διατηρούν μια γαλήνια εξωτερική εικόνα, τόσο τιμημένη στην πολιτικοποιημένη εποχή μας.

Αυτό το ιδανικό του ορθολογικού τρόπου μάχης μάς έρχεται από τον οργανωμένο πόλεμο, όπου επινοήθηκε και τελειοποιήθηκε η τέχνη της στρατηγικής. Στην αρχή, ο πόλεμος δεν είχε τίποτα το στρατηγικό. Οι μάχες ανάμεσα στις φυλές διεξάγονταν με ωμότητα, με ένα είδος τελετουργίας βίας στην οποία τα άτομα επιδείκνυαν τον ηρωισμό τους. Όμως, καθώς οι φυλές επεκτείνονταν και εξελίσσονταν σε κράτη, έγινε φανερό ότι ο πόλεμος είχε πολλά κρυφά κόσθη και ότι η διεξαγωγή του στα τυφλά οδηγούσε συχνά σε εξάντληση και αυτοκαταστροφή, ακόμα και για τον νικητή. Με κάποιον τρόπο, ο πόλεμος έπρεπε να διεξάγεται πιο ορθολογικά.

Η λέξη «στρατηγική» προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη στρατηγός, που σημαίνει κυριολεκτικά «ο ηγέτης του στρατού». Η στρατηγική, υπό αυτή την έννοια, ήταν η τέχνη της στρατηγίας: η τέχνη τού να διοικείς ολόκληρη την πολεμική προσπάθεια, αποφασίζοντας ποιους σχηματισμούς να αξιοποιήσεις, σε ποιο έδαφος να πολεμήσεις και ποιους ελιγμούς να χρησιμοποιήσεις για να αποκτήσεις πλεονέκτημα. Καθώς αυτές οι γνώσεις εξελίσσονταν, οι στρατιωτικοί ηγέτες ανακάλυπταν ότι όσο περισσότερο σχεδιάζαν και προέβλεπαν το μέλλον, τόσο αυξάνονταν οι πιθανότητες επιτυχίας. Οι καινοτόμες στρατηγικές τούς επέτρεπαν να νικούν πολύ μεγαλύτερους στρατούς, όπως έκανε ο Μέγας Αλέξανδρος στις νίκες του επί των Περσών. Αντιμετωπίζοντας ευφυείς αντιπάλους που χρησιμοποιούσαν κι εκείνοι στρατηγική, αναπτύχθηκε μια διαρκής πίεση προς τα πάνω: για να αποκτήσει το πλεονέκτημα, ο στρατηγός έπρεπε να γίνει ακόμα πιο στρατηγικός, πιο έμμεσος και πιο ευφυής από την άλλη πλευρά. Με τον χρόνο, οι τέχνες της στρατηγίας γίνονταν ολοένα και πιο εκλεπτυσμένες, καθώς επινοούνταν νέες στρατηγικές.

Παρότι η λέξη «στρατηγική» είναι ελληνικής προέλευσης, η έννοια εμφανίζεται σε όλους τους πολιτισμούς και σε όλες τις

«Ε, τότε, αγόρι μου, κατάστρωσε τη στρατηγική σου, έτσι ώστε να μη χάνεις από τα χέρια σου τα έπαθλα στα αγωνίσματα. Η στρατηγική είναι καλύτερος ξυλοκόπος από τη δύναμη. Η στρατηγική κρατά το πλοίο του πλοηγού στην πορεία του, όταν φυσούν ενάντιο άνεμοι στον οίνοπα πόντο, και η στρατηγική κερδίζει τον αγώνα του αρματηλάτη. Κάποιοι ηνίοχοι εμπιστεύονται τα άλογα και το άρμα τους και στρίβουν άμυαλα εδώ κι εκεί σε όλο το στάδιο χωρίς να τραβούν χαλινάρια στα άλογά τους. Αλλά ο άνθρωπος που ξέρει να κερδίζει με χειρότερα άλογα έχει το βλέμμα στον πάσσαλο και παίρνει κλειστή στροφή, κι από την αρχή κρατά γερά τα χαλινάρια καθώς παρακολουθεί τον αρχηγό».

ΙΛΙΑΔΑ, ΟΜΗΡΟΣ,
ΠΕΡΙΠΟΥ 9ος ΑΙΩΝΑΣ
π.Χ.

ιστορικές περιόδους. Στέρεες αρχές για την αντιμετώπιση των αναπόφευκτων αβεβαιοτήτων του πολέμου, για την κατάστρωση του συνολικού σχεδίου και για την καλύτερη οργάνωση του στρατού βρίσκονται σε πολεμικά εγχειρίδια από την αρχαία Κίνα έως τη σύγχρονη Ευρώπη. Η αντεπίθεση, οι ελιγμοί πλευροκόπησης ή περικύκλωσης και οι τέχνες της εξαπάτησης είναι κοινές στους στρατούς του Τζένγκις Χαν, του Ναπολέοντα και του Σάκα, βασιλιά των Ζουλού. Συνολικά, αυτές οι αρχές και στρατηγικές αποκαλύπτουν ένα είδος καθολικής στρατιωτικής σοφίας: ένα σύνολο προσαρμοσμων μοτίβων που μπορούν να αυξήσουν τις πιθανότητες νίκης.

Ίσως ο μεγαλύτερος γνώστης της στρατηγικής απ' όλους ήταν ο Σουν Τσου, ο συγγραφέας του αρχαίου κινεζικού κλασικού *Η τέχνη του πολέμου*. Στο βιβλίο του, που γράφτηκε πιθανότατα τον 4ο αιώνα π.Χ., βρίσκονται ίχνη σχεδόν όλων των στρατηγικών μοτίβων και αρχών που αναπτύχθηκαν αργότερα με το πέρασμα των αιώνων. Αυτό που τα συνδέει όλα όμως -και μάλιστα αυτό που συνιστά την ίδια την τέχνη του πολέμου από τη σκοπιά του Σουν Τσου- είναι το ιδανικό της νίκης χωρίς αιματοχυσία. Αξιοποιώντας τις ψυχολογικές αδυναμίες του αντιπάλου, ωθώντας τον με ελιγμούς σε επισφαλείς θέσεις, προκαλώντας αισθήματα σύγχυσης και απογοήτευσης, ο ειδικός της στρατηγικής μπορεί να οδηγήσει την άλλη πλευρά σε νοητική ήττα προτού ακόμη παραδοθεί. Με αυτόν τον τρόπο, η νίκη επιτυγχάνεται με πολύ μικρότερο κόστος. Και το κράτος που κερδίζει πολέμους χάνοντας λίγες ζωές και σπαταλώντας λίγους πόρους είναι εκείνο που μπορεί να ανθήσει σε μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Οι περισσότεροι πόλεμοι, βέβαια, δεν διεξάγονται τόσο ορθολογικά, όμως οι εκστρατείες της ιστορίας που ακολούθησαν αυτή την αρχή -ο Σκιπίων ο Αφρικανός στην Ισπανία, ο Ναπολέων στο Ουλμ, ο Τ. Ε. Λόρενς στις εκστρατείες της ερήμου στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο- ξεχωρίζουν και αποτελούν το ιδανικό.

Ο πόλεμος δεν είναι ένας ξέχωρος τομέας αποκομμένος από την υπόλοιπη κοινωνία. Είναι μια κατεξοχήν ανθρώπινη αρένα, γεμάτη από τα καλύτερα και τα χειρότερα στοιχεία της φύσης μας. Ταυτόχρονα, αντανakλά τάσεις της κοινωνίας. Η εξέλιξη προς πιο αντισυμβατικές, πιο «βρόμικες» στρατηγικές -ανταρτοπόλεμος, τρομοκρατία- καθρεφτίζει μια αντίστοιχη εξέλιξη στην κοινωνία, όπου μπορούν να συμβούν σχεδόν τα πάντα. Οι στρατηγικές που

πετυχαίνουν στον πόλεμο, είτε είναι συμβατικές είτε αντισυμβατικές, βασίζονται σε μια διαχρονική ψυχολογία και οι μεγάλες στρατιωτικές ήττες έχουν πολλά να μας διδάξουν για την ανθρώπινη ανοησία και τα όρια της βίας σε κάθε αρένα. Το στρατηγικό ιδεώδες του πολέμου -να είμαστε άκρως ορθολογικοί, σε συναισθηματική ισορροπία, επιδιώκοντας τη νίκη με την ελάχιστη αιματοχυσία και απώλεια πόρων- έχει άμεση σχέση και μεγάλη συνάφεια με τις καθημερινές μάχες μας.

Πολλοί, έχοντας διδαχθεί τις αξίες των καιρών μας, θα υποστηρίξουν ότι ο οργανωμένος πόλεμος είναι εκ φύσεως βάρβαρος - ένα απολίθωμα του βίαιου παρελθόντος του ανθρώπου, κάτι που πρέπει να ξεπεραστεί οριστικά. Η προώθηση των τεχνών του πολέμου σε κοινωνικές περιστάσεις, θα πουν, εμποδίζει την πρόοδο και τρέφει συγκρούσεις και διχόνοιες. Δεν υπάρχουν ήδη αρκετές στον κόσμο; Αυτή η άποψη είναι γοητευτική, αλλά καθόλου λογική. Πάντα θα υπάρχουν άνθρωποι στην κοινωνία και στον κόσμο γενικότερα που θα είναι πιο επιθετικοί από εμάς, που θα βρίσκουν τρόπους να πετύχουν αυτό που θέλουν, με το καλό ή με το άγριο. Οφείλουμε να επαγρυπνούμε και να γνωρίζουμε πώς να αμυνόμαστε απέναντι σε τέτοιους ανθρώπους. Οι αξίες του πολιτισμού δεν προάγονται όταν αναγκαζόμαστε να υποτασσόμαστε σε πανούργους και ισχυρούς. Και μάλιστα, το να επιδεικνύουμε φιλειρηνισμό απέναντι σε τέτοιους λύκους οδηγεί σε ατελείωτες τραγωδίες.

Ο Μαχάτμα Γκάντι, που εξύψωσε τη μη βία σε ένα σπουδαίο όπλο κοινωνικής αλλαγής, στα μετέπειτα χρόνια της ζωής του είχε έναν απλό σκοπό: να απαλλάξει την Ινδία από τους Βρετανούς επικυρίαρχούς της, που την είχαν παραλύσει για τόσο καιρό. Οι Βρετανοί ήταν έξυπνοι αφέντες. Ο Γκάντι κατάλαβε ότι για να λειτουργήσει η μη βία θα έπρεπε να συνοδεύεται από εξαιρετικά επιδέξια στρατηγική, κάτι που απαιτούσε πολλή σκέψη και σχεδιασμό. Έφτασε μάλιστα στο σημείο να πει ότι η μη βία ήταν ένας νέος τρόπος διεξαγωγής πολέμου. Για να προωθήσετε οποιαδήποτε αξία, ακόμα και την ειρήνη και τον πασιφισμό, πρέπει να είστε διατεθειμένοι να πεθάνετε γι' αυτήν και να στοχεύετε σε αποτελέσματα, όχι απλώς στην ευχάριστη θαλπωρή που ίσως σας προσφέρουν αυτές οι ιδέες. Τη στιγμή που θέτετε ως στόχο τα αποτελέσματα, βρίσκεστε στην επικράτεια της στρατηγικής. Ο πόλεμος και η στρατηγική

Ο εαυτός είναι ο φίλος ενός ανθρώπου που γίνεται κυρίαρχος του εαυτού του μέσω του εαυτού, αλλά για τον άνθρωπο που δεν έχει κυριαρχήσει στον εαυτό του, ο εαυτός είναι σαν εχθρός στον πόλεμο.

*ΜΠΑΓΚΑΒΑΝΤ ΓΚΙΤΑ,
ΙΝΔΙΑ, ΠΕΡΙΠΟΥ 1ος
ΑΙΩΝΑΣ μ.Χ.*

έχουν μια αμείλικτη λογική: αν θέλετε ή επιθυμείτε κάτι, πρέπει να είστε έτοιμοι και ικανοί να πολεμήσετε γι' αυτό.

Κάποιοι άλλοι θα υποστηρίξουν ότι ο πόλεμος και η στρατηγική είναι κατά κύριο λόγο ζητήματα που αφορούν τους άνδρες, εκείνους που είναι επιθετικοί ή ανήκουν στην ελίτ της εξουσίας. Η μελέτη του πολέμου και της στρατηγικής, θα πουν, είναι μια ανδρική, ελιτίστικη και καταπιεστική επιδίωξη, ένας τρόπος να διαγωνίζεται η εξουσία. Αυτές οι απόψεις είναι επικίνδυνες ανοησίες. Στην αρχή, η στρατηγική πράγματι ανήκε σε λίγους και εκλεκτούς - έναν στρατηγό, το επιτελείο του, τον βασιλιά, κάποιους λίγους αυλικούς. Οι στρατιώτες δεν διδάσκονταν στρατηγική γιατί αυτό δεν θα τους βοηθούσε στο πεδίο της μάχης. Επιπλέον, δεν ήταν σοφό να εξοπλίζουν τους στρατιώτες με πρακτικές γνώσεις που θα τους επέτρεπαν να οργανώσουν στάση ή εξέγερση. Η εποχή της αποικιοκρατίας προχώρησε αυτή την αρχή ένα βήμα παραπέρα: οι αυτόχθονες λαοί των ευρωπαϊκών αποικιών στρατολογήθηκαν στους δυτικούς στρατούς και ανέλαβαν μεγάλο μέρος της αστυνόμευσης, αλλά ακόμα και όσοι ανέβαιναν στα υψηλότερα κλιμάκια διατηρούνταν σε αυστηρή άγνοια για ζητήματα στρατηγικής, που θεωρούνταν υπερβολικά επικίνδυνη γνώση γι' αυτούς. Το να διατηρούμε τη στρατηγική και τις τέχνες του πολέμου ως πεδία εξειδικευμένης γνώσης σημαίνει στην πραγματικότητα ότι παραδινόμαστε στα χέρια των ελίτ και των καταπιεστικών δυνάμεων που ευνοούν το διαίρει και βασιλευε. Αν η στρατηγική είναι η τέχνη της επίτευξης αποτελεσμάτων, της υλοποίησης των ιδεών, τότε θα πρέπει να διαδοθεί παντού, ιδιαίτερα ανάμεσα σε εκείνους που παραδοσιακά κρατούνταν σε άγνοια γι' αυτή, μεταξύ άλλων και τις γυναίκες. Στις μυθολογίες σχεδόν όλων των πολιτισμών, οι μεγάλοι θεοί του πολέμου ήταν γυναίκες, όπως η Αθηνά της αρχαίας Ελλάδας. Η έλλειψη ενδιαφέροντος που δείχνουν οι γυναίκες για τη στρατηγική και τον πόλεμο δεν είναι βιολογική αλλά κοινωνική και ίσως πολιτική.

Αντί να αντιστέκεστε στην έλξη της στρατηγικής και στις αρετές του ορθολογικού πολέμου ή να φαντάζεστε ότι είστε υπεράνω τους, είναι προτιμότερο να αναγνωρίσετε την αναγκαιότητά τους. Αν μάθετε αυτή την τέχνη, η ζωή σας μακροπρόθεσμα θα γίνει πιο ειρηνική και παραγωγική, γιατί θα μάθετε πώς να παίζετε το παιχνίδι και

να νικάτε χωρίς βία. Αν την αγνοήσετε, αυτό θα οδηγήσει σε μια ζωή γεμάτη σύγχυση και ήττα.

Τα παρακάτω είναι έξι θεμελιώδη ιδανικά που θα έπρεπε να θέσετε ως στόχο προκειμένου να μεταμορφωθείτε σε έναν στρατηγικό πολεμιστή στην καθημερινή σας ζωή.

Να βλέπετε τα πράγματα όπως έχουν, όχι όπως τα παρουσιάζουν τα συναισθήματά σας. Στη στρατηγική πρέπει να βλέπετε τη συναισθηματική σας ανταπόκριση στα γεγονότα σαν ένα είδος ασθένειας που πρέπει να θεραπευτεί. Ο φόβος θα σας κάνει να υπερεκτιμήσετε τον εχθρό και να δράσετε υπερβολικά αμυντικά. Ο θυμός και η ανυπομονησία θα σας παρασύρουν σε απερίσκεπτες ενέργειες που θα περιορίσουν τις επιλογές σας. Η υπερβολική σιγουριά, ειδικά ως αποτέλεσμα της επιτυχίας, θα σας κάνει να το παρατραβήξετε. Η αγάπη και η στοργή θα σας κλείσουν τα μάτια στους προδοτικούς ελιγμούς εκείνων που φαινομενικά είναι με το μέρος σας. Ακόμα και οι πιο ανεπαίσθητες διαβαθμίσεις αυτών των συναισθημάτων μπορούν να χρωματίσουν τον τρόπο που βλέπετε τα γεγονότα. Η μόνη γατριτιά είναι να αναγνωρίζετε ότι η έλξη των συναισθημάτων είναι αναπόφευκτη, να την παρατηρείτε όταν εμφανίζεται και να την αντισταθμίζετε. Όταν θα γνωρίζετε την επιτυχία, να είστε ακόμα πιο επιφυλακτικοί. Όταν είστε θυμωμένοι, μην ενεργείτε. Όταν φοβάστε, να ξέρετε ότι μεγαλοποιείτε τους κινδύνους που αντιμετωπίζετε. Ο πόλεμος απαιτεί τον μέγιστο ρεαλισμό, να βλέπετε τα πράγματα ως έχουν. Όσο πιο πολύ μπορείτε να περιορίζετε ή να αντισταθμίζετε τις συναισθηματικές αντιδράσεις σας, τόσο πιο κοντά θα πλησιάζετε αυτό το ιδανικό.

Να κρίνετε τους ανθρώπους από τις πράξεις τους. Η μεγαλοφυΐα του πολέμου είναι ότι όσο και να μιλάτε, με όση ευφράδεια και αν τα λέτε, δεν μπορείτε να δικαιολογήσετε την αποτυχία στο πεδίο της μάχης. Ο στρατηγός οδήγησε τα στρατεύματά του στην ήττα, σπαταλήθηκαν ζωές, και έτσι θα τον κρίνει η ιστορία. Πρέπει να προσπαθείτε να εφαρμόζετε αυτό το αδυσώπητο κριτήριο στην καθημερινή ζωή σας, κρίνοντας τους ανθρώπους από τα αποτελέσματα των ενεργειών τους, από τις πράξεις που μπορείτε να δείτε και να μετρήσετε, από τους ελιγμούς που χρησιμοποίησαν για να αποκτήσουν εξουσία.

Παρόλο που [η Αθηνά] είναι η θεά του πολέμου, δεν αντλεί χαρά από τη μάχη [...] αλλά από το να επιλύει διαμάχες και να τηρεί τον νόμο με ειρηνικά μέσα. Σε καιρό ειρήνης δεν φέρει όπλα, κι αν τα χρειαστεί ποτέ, συνήθως τα δανείζεται από τον Δία. Το έλεός της είναι μεγάλο [...]. Αλλά από τη στιγμή που θα εμπλακεί στη μάχη, δεν χάνει ποτέ στην αναμέτρηση, ούτε ακόμα και με τον ίδιο τον Άρη, αφού έχει εμπεδώσει καλύτερα από αυτόν την τακτική και τη στρατηγική· και οι σοφοί στρατηλάτες πάντα την πλησιάζουν για τις συμβουλές της.
ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ, ΤΟΜ. 1, ΡΟΜΠΕΡΤ ΓΚΡΕΪΒΣ, 1955

Και η Αθηνά, με τα
γλαυκά μάτια, λέει:
«Διομήδη, γιε του
Τυδέα [...] δεν έχεις
να φοβηθείς ούτε τον
Άρη ούτε κανέναν
άλλο αθάνατο. Δες
ποιος είναι εδώ δίπλα
σου. Στρέψε τα άλογά
σου κατευθείαν προς
τον Άρη. Κι όταν
ζυγώσεις, χτύπα.
Μην νιώθεις δέος για
τον Άρη. Δεν είναι
παρά ένας ύπουλος
αγροίκος...» [...] Κι
όταν ύστερα χτύπησε
ο Διομήδης, η Αθηνά
οδήγησε το δόρυ
του ίσια στην κοιλιά
του Άρη, εκεί που τη
σκέπαζε ο θώρακας.
[...] [Ο Άρης] γρήγορα
ανέβηκε στις κορυφές
του Ολύμπου. Κάθισε
σκυθρωπός δίπλα
στον Κρόνιο Δία,
δείχνοντάς του το
αθάνατο αίμα που
αργοκυλούσε από
το τραύμα του,
και κλαψούρισε με
πονεμένα λόγια:
«Πατέρα Δία, δεν σε
εξοργίζει η εικόνα
αυτής της βίας; Εμείς
οι θεοί παθαίνουμε
τα χειρότερα ο ένας
από τον άλλο όποτε
προσπαθούμε να
βοηθήσουμε τους
ανθρώπους...»
Και ο Δίας, που τα
φρύδια του ήταν
σαν κεραυνοί:
«Ύπουλε αγροίκε.
Μην κάθεσαι κοντά
μου κλαψουρίζοντας.
Είσαι ο πιο απεχθής
θεός του Ολύμπου.

Αυτά που λένε οι άνθρωποι για τον εαυτό τους δεν μετρούν· μπορούν να πουν τα πάντα. Δείτε αυτά που έκαναν· οι πράξεις δεν ψεύδονται. Πρέπει επίσης να εφαρμόζετε αυτή τη λογική στον εαυτό σας. Κοιτάζοντας εκ των υστέρων μια ήττα, οφείλτε να εντοπίζετε τα πράγματα που θα μπορούσατε να είχατε κάνει διαφορετικά. Οι δικές σας κακές στρατηγικές ευθύνονται για τις αποτυχίες σας και όχι ο άδικος αντίπαλος. Είστε υπεύθυνοι για το καλό και το κακό στη ζωή σας. Παράλληλα με αυτό, πρέπει να βλέπετε ό,τι κάνουν οι άλλοι άνθρωποι σαν μια στρατηγική μανούβρα, μια απόπειρα να αποκτήσουν τη νίκη. Για παράδειγμα, οι άνθρωποι που σας κατηγορούν για αδικία, που προσπαθούν να σας κάνουν να νιώσετε τύψεις, που μιλούν για δικαιοσύνη και ηθική, επιχειρούν να αποκτήσουν πλεονέκτημα στη σκακιέρα.

Να βασιζέστε στα δικά σας όπλα. Ψάχνοντας για την επιτυχία στη ζωή, οι άνθρωποι συνήθως βασιζονται σε πράγματα που φαίνονται απλά και εύκολα ή που είχαν λειτουργήσει στο παρελθόν. Αυτό μπορεί να σημαίνει τη συσσώρευση πλούτου, πόρων, μεγάλου αριθμού συμμάχων ή την πιο πρόσφατη τεχνολογία και τα πλεονεκτήματα που αυτή προσφέρει. Η συγκεκριμένη προσέγγιση είναι υλιστική και μηχανιστική. Η πραγματική στρατηγική όμως είναι ψυχολογική· ζήτημα νοημοσύνης και όχι υλικής δύναμης. Μπορεί να χάσετε τα πάντα στη ζωή σας και γενικά κάποια στιγμή αυτό θα συμβεί. Ο πλούτος σας θα εξανεμιστεί, τα πιο σύγχρονα γκάτζετ θα γίνουν νεκροί και οι σύμμαχοί σας θα σας γυρίσουν την πλάτη. Αν όμως το μυαλό σας είναι οπλισμένο με την τέχνη του πολέμου, δεν υπάρχει δύναμη που να μπορεί να σας το στερήσει. Εν μέσω μιας κρίσης το μυαλό σας θα βρει δρόμο προς τη σωστή λύση. Αν έχετε ανώτερες στρατηγικές στη διάθεσή σας, θα προσδώσετε στους ελιγμούς σας ακαταμάχητη δύναμη. Όπως λέει ο Σουν Τσου, «Το να είσαι απόρθητος βρίσκεται μέσα σου».

Να λατρεύετε την Αθηνά, όχι τον Άρη. Στη μυθολογία της αρχαίας Ελλάδας, η πιο έξυπνη αθάνατη απ' όλες ήταν η θεά Μήτις. Για να μην αποδειχθεί έξυπνότερη και τον εξοντώσει, ο Δίας την παντρεύτηκε και ύστερα την κατάπιε ολόκληρη, ελπίζοντας έτσι να αφομοιώσει τη σοφία της. Αλλά η Μήτις ήταν έγκυος και κυοφορούσε το παιδί του Δία, τη θεά Αθηνά, που αργότερα γεννήθηκε από το μέτωπό του.

Όπως άρμοζε στην καταγωγή της, ήταν ευλογημένη με την πανουργία της Μήτιδος και την πολεμική νοοτροπία του Δία. Οι Έλληνες τη θεωρούσαν θεά του στρατηγικού πολέμου και ο αγαπημένος της θνητός και οπαδός ήταν ο πολυμήχανος Οδυσσέας. Ο Άρης ήταν ο θεός του πολέμου με την άμεση και κτηνώδη μορφή του. Οι Έλληνες αποστρέφονταν τον Άρη και λάτρευαν την Αθηνά, που πάντα πολεμούσε με τη μεγαλύτερη εξυπνάδα και πονηριά. Το ενδιαφέρον που δείχνετε για τον πόλεμο δεν αφορά τη βία, την κτηνωδία, τη σπατάλη ζωών και πόρων, αλλά τον ορθολογισμό και τον πραγματισμό που μας επιβάλλει και το ιδανικό της νίκης χωρίς αιματοχυσία. Οι μορφές που παίρνει ο Άρης στον κόσμο είναι αρκετά ανόητες και παραπλανούνται εύκολα. Ο στόχος σας, χρησιμοποιώντας τη σοφία της Αθηνάς, είναι να στρέψετε τη βία και την επιθετικότητα αυτού του είδους ανθρώπων εναντίον τους, καθιστώντας την κτηνωδία τους την αιτία της πτώσης τους. Όπως και η Αθηνά, εσείς θα είστε πάντα ένα βήμα μπροστά, κάνοντας πιο έμμεσες κινήσεις. Ο στόχος σας είναι να αναμείξετε τη φιλοσοφία και τον πόλεμο, τη σοφία και τη μάχη, σε ένα αήττητο μείγμα.

Σου αρέσει η μάχη και ο πόλεμος. Πήρες από την ξεροκέφαλη μητέρα σου, την Ήρα. Κι εγώ δύσκολα την κάνω ζάφτι. [...] Αλλά, πάντως, δεν αντέχω να πονάς». Και φώναξε τον Παίηωνα να γιατρέψει την πληγή του. Κι ύστερα στο παλάτι του λαμπρού Δία ξαναγύρισε η Αργεία Ήρα και η Αθηνά Πολιάδα, που είχαν εμποδίσει τον άγριο Άρη να μακελέψει τους ανθρώπους. ΙΛΙΑΔΑ, ΟΜΗΡΟΣ, ΠΕΡΙΠΟΥ 9ος ΑΙΩΝΑΣ π.Χ.

Να υψώνεστε πάνω από το πεδίο της μάχης. Στον πόλεμο, η στρατηγική είναι η τέχνη της διοίκησης ολόκληρης της στρατιωτικής επιχείρησης. Η τακτική, από την άλλη, είναι η δεξιότητα του να οργανώνετε τον στρατό για μάχη και να ασχολείστε με τις άμεσες ανάγκες του πεδίου της μάχης. Στη ζωή, οι περισσότεροι από εμάς αξιοποιούμε την τακτική και όχι τη στρατηγική. Είναι δύσκολο και αφύσικο να σκέφτεται κανείς στρατηγικά. Ίσως φαντάζεστε ότι σκέφτεστε στρατηγικά, αλλά κατά πάσα πιθανότητα ασχολείστε με την τακτική. Για να αποκτήσετε τη δύναμη που μόνο η στρατηγική μπορεί να προσφέρει, πρέπει να μπορείτε να υψώνεστε πάνω από το πεδίο της μάχης, να προσηλώνετε στους μακροπρόθεσμους αντικειμενικούς στόχους σας, να διαμορφώνετε μια ολόκληρη εκστρατεία και να ξεφεύγετε από τη συνήθεια της διαρκούς αντίδρασης, στην οποία σας έχουν εγκλωβίσει τόσες μάχες. Όταν έχετε κατά νου τους γενικότερους στόχους σας, γίνεται ευκολότερο να αποφασίσετε πότε να πολεμήσετε και πότε να γυρίσετε την πλάτη. Οι τακτικιστές είναι βαρείς και καθηλωμένοι στο έδαφος· οι στρατηγιστές έχουν ανάλαφρο βηματισμό και μπορούν να δουν μακριά.

Να δίνετε πνευματική διάσταση στη διεξαγωγή του πολέμου.

Καθημερινά βρίσκεστε αντιμέτωποι με μάχες - αυτή είναι η πραγματικότητα όλων των πλασμάτων στην πάλη τους για επιβίωση. Όμως η μεγαλύτερη μάχη είναι με τον εαυτό σας: με τις αδυναμίες σας, τα συναισθήματά σας, την έλλειψη αποφασιστικότητας να ακολουθήσετε τις εξελίξεις ως το τέλος. Πρέπει να κηρύξετε αδιάκοπο πόλεμο στον εαυτό σας. Ως πολεμιστής της ζωής, θα καλοδέχεστε τη μάχη και τις συγκρούσεις, θεωρώντας τες τρόπους για να θέσετε σε δοκιμασία τον εαυτό σας, να βελτιώνετε τις δεξιότητές σας, να αποκτάτε θάρρος, αυτοπεποίθηση και εμπειρία. Αντί να απωθείτε τις αμφιβολίες και τους φόβους σας, πρέπει να τα βάλετε μαζί τους, να τα πολεμήσετε. Θέλετε περισσότερες προκλήσεις και ζητάτε περισσότερο πόλεμο. Σφυρηλατείτε το πνεύμα του πολεμιστή, και μόνο η διαρκής εξάσκηση θα σας οδηγήσει εκεί.

Οι 33 στρατηγικές του πολέμου είναι το καταστάλαγμα της διαχρονικής σοφίας που περιέχεται στα μαθήματα και στις αρχές του πολέμου. Το βιβλίο έχει σκοπό να σας οπλίσει με πρακτικές γνώσεις, οι οποίες θα σας προσφέρουν άπειρες επιλογές και πλεονεκτήματα για να τα βάλετε με τους άπιαστους πολεμιστές που σας επιτίθενται στην καθημερινή μάχη.

Κάθε κεφάλαιο αποτελεί μια στρατηγική που αποσκοπεί στην επίλυση ενός συγκεκριμένου προβλήματος, το οποίο θα συναντάτε συχνά. Σε αυτά τα προβλήματα περιλαμβάνονται οι μάχες όταν διαθέτετε έναν στρατό χωρίς κίνητρα· η σπατάλη ενεργητικότητας όταν πολεμάτε σε πολλά μέτωπα· η αίσθηση ότι σας καταβάλλει η τριβή· η ασυμφωνία ανάμεσα στα σχέδια και στην πραγματικότητα· η εμπλοκή σε καταστάσεις από τις οποίες δεν μπορείτε να ξεφύγετε. Μπορείτε να διαβάσετε τα κεφάλαια που αντιστοιχούν στο ιδιαίτερο πρόβλημα της στιγμής σας. Ακόμα καλύτερα, μπορείτε να διαβάσετε όλες τις στρατηγικές, να τις αφομοιώσετε και να τις εντάξετε στο νοητικό σας οπλοστάσιο. Ακόμα κι όταν προσπαθείτε να αποφύγετε έναν πόλεμο, και όχι να εμπλακείτε σε αυτόν, πολλές από αυτές τις στρατηγικές αξίζει να τις γνωρίζετε για αμυντικούς σκοπούς και για να αντιλαμβάνεστε τι ίσως ετοιμάζει η άλλη πλευρά. Σε κάθε περίπτωση, ο σκοπός τους δεν είναι να αποτελέσουν ένα δόγμα ή μια συνταγή προς μηχανική επανάληψη, αλλά να

λειτουργήσουν ως βοηθήματα της κρίσης σας πάνω στην έξαψη της μάχης - ως σπόροι που θα ριζώσουν μέσα σας και θα σας βοηθήσουν να σκέφτεστε ανεξάρτητα, ενισχύοντας τον στρατηγιστή που υπάρχει σε λανθάνουσα κατάσταση εντός σας.

Οι στρατηγικές καθαυτές έχουν αντληθεί από τα γραπτά και τη δράση των πιο λαμπρών στρατηγών της ιστορίας (τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Αννίβα, τον Τζένγκις Χαν, τον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, τον Σάκα Ζούλου, τον Γουίλιαμ Τεκούμσε Σέρμαν, τον Έρβιν Ρόμελ, τον Βο Νγκουέν Γκιαπ), καθώς και από τους σημαντικότερους στρατηγιστές (τον Σουν Τσου, τον Μιγιαμότο Μουσάσι, τον Καρλ φον Κλάουζεβιτς, τον Αρντάν ντι Πικ, τον Τ.Ε. Λόρενς, τον συνταγματάρχη Τζον Μπόιντ). Ξεκινούν από τις βασικές στρατηγικές του κλασικού πολέμου και φτάνουν έως τις βρόμικες, αντισυμβατικές στρατηγικές των σύγχρονων καιρών. Το βιβλίο διαιρείται σε πέντε μέρη: τον αυτοκατευθυνόμενο πόλεμο (πώς να προετοιμάζετε το μυαλό και το πνεύμα σας για τη μάχη)· τον οργανωτικό πόλεμο (πώς να οργανώνετε και να δίνετε κίνητρο στον στρατό σας)· τον αμυντικό πόλεμο· τον επιθετικό πόλεμο· και τον αντισυμβατικό (βρόμικο) πόλεμο. Κάθε κεφάλαιο εμπλουτίζεται με ιστορικά παραδείγματα, όχι μόνο από τον ίδιο τον πόλεμο, αλλά και από την πολιτική (Μάργκαρετ Θάτσερ), τον πολιτισμό (Άλφρεντ Χίτσκοκ), τον αθλητισμό (Μοχάμεντ Άλι) και τις επιχειρήσεις (Τζον Ντ. Ροκφέλερ), αναδεικνύοντας την άρρηκτη σχέση ανάμεσα στο στρατιωτικό και το κοινωνικό. Αυτές οι στρατηγικές μπορούν να εφαρμοστούν σε αγώνες κάθε κλίμακας: στον οργανωμένο πόλεμο, στις επιχειρήσεις, στις πολιτικές διεργασίες μιας ομάδας, ακόμα και στις προσωπικές σχέσεις.

Τέλος, η στρατηγική είναι μια τέχνη που δεν προϋποθέτει μόνο έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης, αλλά και μια εντελώς διαφορετική προσέγγιση στην ίδια τη ζωή. Πολύ συχνά υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα στις ιδέες και τις γνώσεις μας, από τη μία πλευρά, και στην πραγματική εμπειρία μας, από την άλλη. Απορροφούμε δευτερεύουσες λεπτομέρειες και πληροφορίες που καταλαμβάνουν νοητικό χώρο, αλλά δεν μας οδηγούν πουθενά. Διαβάζουμε βιβλία που μας αποσπούν την προσοχή, αλλά δεν σχετίζονται ουσιαστικά με την καθημερινή μας ζωή. Έχουμε υψηλά ιδανικά, αλλά δεν τα κάνουμε πράξη. Παράλληλα, διαθέτουμε πλούσιες εμπειρίες που δεν τις αναλύουμε επαρκώς, που δεν μας εμπνέουν ιδέες και

Εναντίον του πολέμου μπορούμε να πούμε: κάνει τον νικητή ανόητο, τον ηττημένο μνησικάκο. Υπέρ του πολέμου: επειδή έχει αυτά τα δύο αποτελέσματα, προκαλεί βαρβαρότητα και άρα κάνει την κατάσταση πιο φυσική· είναι ο χειμώνας και η χειμερία νάρκη του πολιτισμού, απ' όπου η ανθρωπότητα αναδύεται ισχυρότερη για το καλό και το κακό.
ΦΡΙΝΤΡΙΧ ΝΙΤΣΕ,
1844-1900

Χωρίς τον πόλεμο, τα ανθρώπινα όντα βαλτώνουν μέσα στη βολή και την ευημερία και χάνουν την ικανότητα για μεγάλες σκέψεις και αισθήματα, γίνονται κυνικά και κυλούν στη βαρβαρότητα.
ΦΙΟΝΤΟΡ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ,
1821-1881

Η φύση έκρινε πως ό,τι
δεν υπερασπίζεται τον
εαυτό του δεν θα βρει
υπεράσπιση.

ΡΑΛΦ ΓΟΥΑΛΝΤΟ
ΕΜΕΡΣΟΝ, 1803-1882

που μας προσφέρουν μαθήματα τα οποία αγνοούμε. Η στρατηγική προϋποθέτει διαρκή επαφή ανάμεσα σε αυτά τα δύο βασίλεια. Είναι μια πρακτική γνώση της υψηλότερης τάξης. Τα συμβάντα της ζωής δεν σημαίνουν τίποτε αν δεν τα συλλογιστείτε σε βάθος, και οι ιδέες από τα βιβλία δεν έχουν νόημα αν δεν εφαρμόζονται στη ζωή καθώς τη ζείτε. Στη στρατηγική, ολόκληρη η ζωή είναι ένα παιχνίδι στο οποίο συμμετέχετε. Το παιχνίδι είναι συναρπαστικό, αλλά απαιτεί επίσης βαθιά και έντονη προσοχή. Το διακύβευμα είναι εξαιρετικά υψηλό. Αυτό που γνωρίζετε πρέπει να μεταφράζεται σε δράση, και η δράση να μετατρέπεται σε γνώση. Με αυτόν τον τρόπο, η στρατηγική γίνεται μια ισόβια πρόκληση και πηγή διαρκούς ευχαρίστησης, μέσα από την υπέρβαση των δυσκολιών και την επίλυση των προβλημάτων.

Σε αυτόν τον κόσμο, όπου το παιχνίδι παίζεται με σημαδεμένη τράπουλα, ο άνθρωπος πρέπει να έχει ψυχοσύνθεση από σίδηρο, με πανοπλία ανθεκτική στα χτυπήματα της μοίρας, και όπλα για να αντιμετωπίζει τους άλλους ανθρώπους. Η ζωή είναι μια μεγάλη μάχη· πρέπει να πολεμάμε σε κάθε βήμα· και ο Βολταίρος ορθώς λέει ότι αν πετύχουμε, πετυχαίνουμε με την κόψη του σπαθιού και ότι πεθαίνουμε με το όπλο στο χέρι μας.

– Άρτουρ Σοπενχάουερ, Αφορισμοί, 1851

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

ΑΥΤΟΚΑΤΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ο πόλεμος, και κάθε είδος σύγκρουσης, διεξάγεται και κερδίζεται μέσω της στρατηγικής. Σκεφτείτε τη στρατηγική σαν μια σειρά από γραμμές και βέλη που σημαδεύουν έναν στόχο: για να σας φτάσουν σε ένα συγκεκριμένο σημείο του κόσμου, να σας βοηθήσουν να ξεπεράσετε ένα πρόβλημα στον δρόμο σας, να βρείτε τρόπο για να περικυκλώσετε και να εξοντώσετε τον εχθρό σας. Πριν όμως στρέψετε αυτά τα βέλη στους εχθρούς σας, πρέπει να τα στρέψετε προς τον εαυτό σας.

Το μυαλό σας είναι το σημείο εκκίνησης κάθε πολέμου και κάθε στρατηγικής. Ένα μυαλό που καταλαμβάνεται εύκολα από συναισθήματα, που είναι ριζωμένο στο παρελθόν αντί για το παρόν, που δεν μπορεί να δει τον κόσμο με διαύγεια και επιτακτικότητα, θα δημιουργεί στρατηγικές που πάντα θα αποχούν.

Για να γίνετε πραγματικός στρατηγιστής, πρέπει να κάνετε τρία βήματα. Πρώτον, να έχετε επίγνωση των αδυναμιών και των ασθενειών που μπορούν να καταλάβουν το μυαλό, διαστρεβλώνοντας τις στρατηγικές δυνάμεις του. Δεύτερον, να κηρύξετε κάτι σαν πόλεμο στον εαυτό σας για να

προχωρήσετε μπροστά. Τρίτον, να διεξάγετε μια αμείλικτη και συνεχή μάχη κατά των εχθρών μέσα σας εφαρμόζοντας ορισμένες στρατηγικές.

Τα τέσσερα κεφάλαια που ακολουθούν σχεδιάστηκαν έτσι ώστε να αποκτήσετε επίγνωση των διαταραχών που πιθανότατα υπάρχουν στο μυαλό σας αυτή τη στιγμή και να οπλιστείτε με συγκεκριμένες στρατηγικές για να τις εξαλείψετε. Αυτά τα κεφάλαια είναι βέλη που σημαδεύουν εσάς. Από τη στιγμή που θα τα αφομοιώσετε μέσω της σκέψης και της πρακτικής, θα αποτελέσουν έναν μηχανισμό αυτοδιόρθωσης σε όλες τις μελλοντικές μάχες σας, που θα απελευθερώνει τον λαμπρό στρατηγιστή που έχετε μέσα σας.

1

ΚΗΡΥΞΤΕ ΠΟΛΕΜΟ ΣΤΟΥΣ ΕΧΘΡΟΥΣ ΣΑΣ Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΠΟΛΩΣΗΣ

Η ζωή είναι μια ατελείωτη μάχη και μια σύγκρουση, και δεν μπορείτε να πολεμήσετε αποτελεσματικά αν δεν είστε σε θέση να αναγνωρίζετε τους εχθρούς σας. Οι άνθρωποι είναι πανούργοι και ξεφεύγουν εύκολα, κρύβουν τις προθέσεις τους, προσποιούνται ότι είναι με το μέρος σας. Χρειάζεστε διαύγεια. Μάθετε να ξετρυπώνετε τους εχθρούς σας, να τους εντοπίζετε από τα σημάδια και τα μοτίβα που φανερώνουν επιθετικότητα. Κι ύστερα, από τη στιγμή που θα τους βάλετε στο στόχαστρο, κηρύξτε τους μέσα σας τον πόλεμο. Όπως οι αντίθετοι πόλοι ενός μαγνήτη δημιουργούν κίνηση, έτσι και οι εχθροί σας –οι αντίθετοί σας– μπορούν να σας δώσουν στόχο και κατεύθυνση. Ως άνθρωποι που σας κλείνουν τον δρόμο, που αντιπροσωπεύουν αυτό που απεχθάνεστε, ως άνθρωποι στους οποίους μπορείτε να αντιδράσετε, αποτελούν πηγή ενέργειας. Μην είστε αφελείς: με κάποιους εχθρούς δεν μπορεί να υπάρξει συμβιβασμός, δεν μπορεί να υπάρξει κοινό έδαφος.

Ύστερα [ο Ξενοφών]
σηκώθηκε και στην
αρχή κάλεσε τους
υπαξιωματικούς του
Προξένου. Όταν
συγκεντρώθηκαν, είπε:
«Κύριοι, δεν με πιάνει
ύπνος και νομίζω ούτε
εσάς· και δεν μπορώ
να ξαπλώνω εδώ όταν
βλέπω σε τι δεινή
κατάσταση είμαστε.
Είναι ξεκάθαρο
ότι ο εχθρός δεν
μας ενέπλεξε σε
απροκάλυπτο πόλεμο
παρά μόνο όταν
πίστεψε πως τα είχε
ετοιμάσει όλα σωστά·
και μεταξύ μας
κανένας δεν μοχθεί
για να αντισταθεί με
τον καλύτερο δυνατό
τρόπο. Αλλά, αν
υποχωρήσουμε και
πέσουμε στα χέρια
του βασιλιά, ποια
μοίρα νομίζουμε
ότι μας περιμένει;
Όταν ο ίδιος ο
ετεροθαλής αδελφός
του πέθανε, του έκοψε
το κεφάλι και το
χέρι και τα κρέμασε
σε έναν στύλο. Δεν
έχουμε κανέναν να
ικετέψει για εμάς
και ήρθαμε ως εδώ
για να κάνουμε τον
βασιλιά σκλάβο ή
να τον σκοτώσουμε
αν μπορούμε, και
ποια νομίζετε ότι θα
είναι η μοίρα μας;
Δεν θα μας υποβάλει
στα χειρότερα
βασανιστήρια για να
φοβόμαστε ο κόσμος να
πολεμήσει εναντίον
του; Πρέπει να

Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΕΧΘΡΟΣ

Την άνοιξη του 401 μ.Χ., ο Ξενοφών, ένας τριαντάχρονος αριστοκράτης της υπαίθρου που ζούσε έξω από την Αθήνα, έλαβε μια δελεαστική πρόσκληση: ένας φίλος του στρατολογούσε Έλληνες στρατιώτες για να πολεμήσουν ως μισθοφόροι του Κύρου, αδελφού του Πέρση βασιλιά Αρταξέρξη, και του ζήτησε να πάει κι αυτός. Η πρόσκληση ήταν κάπως ασυνήθιστη: οι Έλληνες και οι Πέρσες ήταν εδώ και καιρό άσπονδοι εχθροί. Μάλιστα, περίπου πριν από ογδόντα χρόνια, η Περσία είχε επιχειρήσει να κατακτήσει την Ελλάδα. Όμως οι Έλληνες, ξακουστοί μαχητές, είχαν αρχίσει να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους σε όποιον έκανε τη μεγαλύτερη προσφορά και στο εσωτερικό της Περσικής Αυτοκρατορίας υπήρχαν πόλεις που είχαν εξεγερθεί και ο Κύρος ήθελε να τις τιμωρήσει. Οι Έλληνες μισθοφόροι θα ήταν οι τέλειες ενισχύσεις για τον μεγάλο στρατό του.

Ο Ξενοφών δεν ήταν στρατιώτης. Απεναντίας, είχε ζήσει παραχαϊδεμένη ζωή, εξέτρεφε σκυλιά και άλογα, ταξίδευε στην Αθήνα για να μιλήσει για φιλοσοφία με τον καλό του φίλο Σωκράτη και ζούσε από την κληρονομιά του. Ήθελε όμως περιπέτειες, και τώρα του δινόταν η ευκαιρία να γνωρίσει τον λαμπρό Κύρο, να διδαχθεί τον πόλεμο, να δει την Περσία. Ίσως, όταν θα τελείωναν όλα, να έγραφε κι ένα βιβλίο. Δεν θα πήγαινε ως μισθοφόρος (ήταν πολύ εύπορος για κάτι τέτοιο), αλλά ως φιλόσοφος και ιστορικός. Αφού συμβουλευτήκε το μαντείο των Δελφών, δέχτηκε την πρόσκληση.

Περίπου 10.000 Έλληνες στρατιώτες έλαβαν μέρος στην τιμωρητική εκστρατεία. Οι μισθοφόροι ήταν ένα ετερόκλητο μπουλουκι απ' όλη την Ελλάδα, που πήγαν εκεί για τα χρήματα και την περιπέτεια. Πέρασαν ωραία για ένα διάστημα, αλλά μερικούς μήνες αφότου έπιασαν δουλειά, κι όταν τους είχε οδηγήσει βαθιά στην Περσία, ο Κύρος παραδέχτηκε τον πραγματικό σκοπό του: προέλαυσε προς τη Βαβυλώνα, ετοιμάζοντας έναν εμφύλιο πόλεμο για να ανατρέψει τον αδελφό του και να γίνει βασιλιάς. Οι Έλληνες, δυσσαρεστημένοι από την εξαπάτηση, διαφώνησαν και παραπονέθηκαν, αλλά ο Κύρος τους πρόσφερε κι άλλα χρήματα, κι αυτό τους έκλεισε το στόμα.

Οι στρατοί του Κύρου και του Αρταξέρξη συναντήθηκαν στα Κούναξα, στις πεδιάδες που δεν απείχαν πολύ από τη Βαβυλώνα. Ο Κύρος σκοτώθηκε από νωρίς στη μάχη, κάτι που έδωσε γρήγορο τέλος στον πόλεμο. Τώρα οι Έλληνες βρέθηκαν ξαφνικά σε επισφαλή

θέση: είχαν πολεμήσει στη λάθος πλευρά ενός εμφύλιου πολέμου, βρίσκονταν μακριά από την πατρίδα τους και τους έζωναν εχθρικοί Πέρσες. Σύντομα, όμως, έμαθαν ότι ο Αρταξέρξης δεν είχε πρόβλημα μαζί τους. Η μόνη του επιθυμία ήταν να φύγουν από την Περσία όσο το δυνατόν συντομότερα. Τους έστειλε μάλιστα έναν απεσταλμένο, τον Πέρση διοικητή Τισσαφέρνη, για να τους φέρει προμήθειες και να τους συνοδεύσει ως την Ελλάδα. Κι έτσι, με την καθοδήγηση του Τισσαφέρνη και του περσικού στρατού, οι μισθοφόροι ξεκίνησαν το μακρύ ταξίδι για την πατρίδα - περίπου 2.400 χιλιόμετρα.

Λίγες μέρες αφότου άρχισαν την πορεία, οι Έλληνες κυριεύτηκαν από νέους φόβους: οι προμήθειές που τους έδιναν οι Πέρσες ήταν ανεπαρκείς και η διαδρομή που είχε διαλέξει γι' αυτούς ο Τισσαφέρνης ήταν προβληματική. Μπορούσαν να εμπιστευτούν αυτούς τους Πέρσες; Άρχισαν να τσακώνονται μεταξύ τους.

Ο Έλληνας διοικητής Κλέαρχος μετέφερε τις ανησυχίες των στρατιωτών του στον Τισσαφέρνη, ο οποίος έδειξε κατανόηση: ο Κλέαρχος έπρεπε να οδηγήσει τους αξιωματικούς του σε ένα ουδέτερο σημείο, οι Έλληνες θα διατύπωναν τις ενστάσεις τους και οι δύο πλευρές θα κατέληγαν σε μια συμφωνία. Ο Κλέαρχος συμφώνησε και την επομένη εμφανίστηκε μαζί με τους αξιωματικούς του στην ώρα και στο μέρος που είχαν κανονίσει - όπου όμως μια μεγάλη δύναμη Περσών τους περικύκλωσε και τους συνέλαβε. Αποκεφαλίστηκαν την ίδια μέρα.

Ένας άνδρας κατόρθωσε να διαφύγει και προειδοποίησε τους Έλληνες για την προδοσία των Περσών. Εκείνο το βράδυ στο ελληνικό στρατόπεδο επικρατούσε απόγνωση. Κάποιοι τσακώνονταν και εκτόξευαν κατηγορίες· άλλοι είχαν σωριαστεί μεθυσμένοι στο έδαφος. Μερικοί σκέφτηκαν να το σκάσουν, αλλά με τους ηγέτες τους νεκρούς, ένιωθαν καταδικασμένοι.

Εκείνη τη νύχτα ο Ξενοφών, που ως επί το πλείστον είχε μείνει στο περιθώριο σε όλη την εκστρατεία, είδε ένα όνειρο: ένας κεραυνός από τον Δία έβαλε φωτιά στο σπίτι του πατέρα του. Ξύπνησε ιδρωμένος. Και ξαφνικά το συνειδητοποίησε: ο θάνατος παραμόνευε τους Έλληνες, οι οποίοι όμως κείτονταν στο έδαφος βογκώντας, κλαίγοντας, λογομαχώντας. Το πρόβλημα ήταν στο μυαλό τους. Πολεμώντας για τα χρήματα και όχι για έναν σκοπό ή έναν λόγο, ανήμποροι να διακρίνουν μεταξύ φίλου και εχθρού, είχαν χαθεί.

κάνουμε ό,τι μπορούμε για να μην πέσουμε στα χέρια του! Όσο κρατούσε η ανακωχή, δεν έπαψα να μας οικτρώ, δεν έπαψα να συχαίρω τον βασιλιά και τον στρατό του. Τι απέραντη χώρα έβλεπα, πόσο μεγάλη, ατέλειωτα αγαθά, πλήθη υπηρέτες, άφθονα βόδια και πρόβατα, άφθονο χρυσάφι, τι ενδυμασίες! Αλλά όσο σκεφτόμουν τους στρατιώτες μας - δεν είχαμε μερίδιο σε όλα αυτά τα καλά παρά μόνο όταν τα αγοράζαμε, και μόνο σε λίγους είχε απομείνει κάτι με το οποίο να τα αγοράσουν· και οι όρκοι που δώσαμε μας απαγόρευαν να παίρνουμε χωρίς να πληρώνουμε. Όσο το συλλογιζόμουν έτσι, μερικές φορές φοβόμουν πιο πολύ την ανακωχή παρά τον τωρινό πόλεμο. Όμως, τώρα που παραβίασαν την ανακωχή, υπάρχει τέλος και στην αναιδεια τους και στις υποψίες μας. Να που όλα αυτά τα καλά πράγματα βρίσκονται μπροστά μας, έπαθλα για όποια πλευρά αποδειχθεί ότι έχει τους καλύτερους άνδρες· οι θεοί είναι οι κριτές του αγώνα και θα είναι με το μέρος μας, φυσικά. [...]

Όταν ορίσετε όσους διοικητές χρειαστούν, συγκεντρώστε όλους τους άλλους στρατιώτες και ενθαρρύνετέ τους· αυτό ακριβώς θέλουν τώρα.

Ίσως προσέξατε κι εσείς οι ίδιοι πόσο αποθαρρυσμένοι ήταν όταν ήρθαν στο στρατόπεδο, πόσο αποθαρρυσμένοι ήταν πηγαίνοντας στη σκοπιά· σε αυτή την κατάσταση δεν ξέρω τι μπορείτε να κάνετε μαζί τους. [...]

Αλλά αν κάποιος τους εμποδίσει να αναρωτιούνται τι μπορούν να κάνουν, θα είναι πολύ πιο ευδιάθετοι. Είμαι σίγουρος ότι ξέρετε πως στον πόλεμο δεν φέρνουν τη νίκη ούτε οι αριθμοί ούτε η ισχύς· αλλά όποιος στρατός πάει στη μάχη με πιο δυνατή ψυχή, ο εχθρός του συνήθως δεν μπορεί να του αντισταθεί».

ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΗ,
ΞΕΝΟΦΩΝ, ΠΕΡΙΠΟΥ
430-355 π.Χ.

Το εμπόδιο που τους χώριζε από την πατρίδα δεν ήταν τα ποτάμια ή τα βουνά ή ο περσικός στρατός, αλλά η δική τους θολούρα στο μυαλό. Ο Ξενοφών δεν ήθελε να πεθάνει με τόσο ατιμωτικό τρόπο. Δεν ήταν στρατιωτικός, αλλά ήξερε φιλοσοφία, ήξερε πώς σκέφτονται οι άνθρωποι και πίστευε ότι αν οι Έλληνες επικεντρώνονταν στους εχθρούς που ήθελαν να τους σκοτώσουν, τότε θα ήταν σε επιφυλακή και θα γίνονταν δημιουργικοί. Αν εστίαζαν στη βδελυρή προδοσία των Περσών, θα θύμωναν, και ο θυμός τους θα τους έδινε κίνητρο. Έπρεπε να πάψουν να είναι σαστισμένοι μισθοφόροι και να ξαναγίνουν Έλληνες, το άκρο αντίθετο των άπιστων Περσών. Αυτό που χρειαζόνταν ήταν διαύγεια και καθοδήγηση.

Ο Ξενοφών αποφάσισε να γίνει ο κεραυνός του Δία, να ξυπνήσει τους άνδρες και να φωτίσει τον δρόμο τους. Συγκάλεσε συγκέντρωση όλων των αξιωματικών που είχαν επιζήσει και εξήγησε το σχέδιό του: Θα κηρύξουμε πόλεμο στους Πέρσες χωρίς διαπραγματεύσεις - τέλος πια οι σκέψεις για παζαρέματα και συζητήσεις. Δεν θα σπαταλήσουμε άλλο χρόνο σε κατηγορίες μεταξύ μας· κάθε ίχνος της ενεργητικότητάς μας θα στραφεί εναντίον των Περσών. Θα είμαστε εξίσου επινοητικοί και εμπνευσμένοι όσο οι πρόγονοί μας στον Μαραθώνα, που νίκησαν έναν τρομερά μεγαλύτερο περσικό στρατό. Θα κάψουμε τις άμαξές μας, θα ζούμε με ό,τι βρίσκουμε στην περιοχή, θα κινούμαστε με ταχύτητα. Ούτε για μια στιγμή δεν θα αφήσουμε τα όπλα κάτω, ούτε θα λησμονήσουμε τους κινδύνους γύρω μας. Ή εμείς ή αυτοί, ή ζωή ή θάνατος, ή το καλό ή το κακό. Αν προσαθήσει κανείς να μας μπερδέψει με έξυπνα λόγια ή με αόριστες ιδέες για κατευνασμό, θα τον ανακηρύξουμε πολύ ανόητο και δειλό για να είναι με το μέρος μας και θα τον διώξουμε. Ας αφήσουμε τους Πέρσες να μας κάνουν ανελέητους. Μία ιδέα μόνο πρέπει να μας πυρπολεί: να γυρίσουμε ζωντανό στην πατρίδα.

Οι αξιωματικοί ήξεραν ότι ο Ξενοφών είχε δίκιο. Την επόμενη μέρα πήγε να τους δει ένας Πέρσης αξιωματικός, ο οποίος προθυμοποιήθηκε να παίξει τον ρόλο πρεσβευτή μεταξύ των Ελλήνων και του Αρταξέρξη· ακολουθώντας τη συμβουλή του Ξενοφώντα, τον έδιωξαν γρήγορα, κακίη κακώς. Τώρα υπήρχε πόλεμος και τίποτε άλλο.

Οι Έλληνες ανέλαβαν δράση και εξέλεξαν αρχηγούς, μεταξύ τους τον Ξενοφώντα, και άρχισαν την πορεία για την πατρίδα. Αναγκασμένοι να βασίζονται στην ευστροφία τους, έμαθαν γρήγορα να

προσαρμόζονται στο έδαφος της περιοχής, να αποφεύγουν τις μάχες, να μετακινούνται τις νύχτες. Κατάφεραν να αποφύγουν τους Πέρσες και έφτασαν πρώτοι σε ένα κρίσιμο ορεινό πέρασμα και πέρασαν προτού τους πιάσουν οι άλλοι. Παρόλο που υπήρχαν ακόμη πολλές εχθρικές φυλές ανάμεσα σ' αυτούς και στην Ελλάδα, ο επίφοβος περσικός στρατός ήταν πια πίσω τους. Χρειάστηκαν αρκετά χρόνια, αλλά σχεδόν όλοι έφτασαν στην Ελλάδα ζωντανοί.

Ερμηνεία

Η ζωή είναι μάχη και αγώνας και συνεχώς θα βρίσκεστε μπροστά σε άσχημες καταστάσεις, καταστροφικές σχέσεις, επικίνδυνες διασυνδέσεις. Ο τρόπος με τον οποίο θα χειριστείτε αυτές τις δυσκολίες θα καθορίσει τη μοίρα σας. Όπως είπε ο Ξενοφών, τα εμπόδιά σας δεν είναι τα ποτάμια και τα βουνά και οι άλλοι άνθρωποι· το εμπόδιό σας είναι ο εαυτός σας. Αν νιώθετε χαμένος και μπερδεμένος, αν χάσετε την αίσθηση του προσανατολισμού, αν δεν μπορείτε να καταλάβετε τη διαφορά μεταξύ εχθρού και φίλου, γι' αυτό ευθύνεστε μόνο εσείς.

Να θεωρείτε ότι πάντα είστε στα πρόθυρα της μάχης. Όλα εξαρτώνται από την πνευματική σας κατάσταση και τον τρόπο που βλέπετε τον κόσμο. Η αλλαγή προοπτικής μπορεί να σας μεταμορφώσει από αδρανή και μπερδεμένο μισθοφόρο σε μαχητή με κίνητρα και δημιουργικότητα.

Μας καθορίζουν οι σχέσεις μας με τους άλλους ανθρώπους. Όταν είμαστε παιδιά, αναπτύσσουμε μια ταυτότητα διαφοροποιούμενοι από τους άλλους, ακόμα και φτάνοντας στο σημείο να τους απωθούμε, να τους απορρίπτουμε, να εξεγειρόμαστε. Όταν καταλάβετε με μεγαλύτερη σαφήνεια ποιος δεν θέλετε να είστε, τότε θα είναι πιο σαφής η αίσθηση εαυτού και σκοπού που έχετε. Χωρίς αυτή την αίσθηση της πόλωσης, χωρίς έναν εχθρό στον οποίο να αντιδράτε, θα είστε χαμένος όσο και οι Έλληνες μισθοφόροι. Έχοντας πέσει θύμα της προδοσίας των άλλων, τη μοιραία στιγμή θα διστάζετε και θα καταφεύγετε στην γκρίνια και στους τσακωμούς.

Εστιάστε στον εχθρό. Μπορεί να είναι κάποιος που σας κλείνει τον δρόμο ή σας σαμποτάρει, είτε διακριτικά είτε πρόδηλα· μπορεί να είναι κάποιος που σας πλήγωσε ή που σας πολέμησε άδικα· μπορεί να είναι μια αξία ή μια ιδέα που απεχθάνεστε και που τη βλέπετε σε ένα άτομο ή μια ομάδα. Μπορεί να είναι κάτι αφηρημένο: η

Η πολιτική σκέψη και το πολιτικό ένστικτο επιβεβαιώνονται θεωρητικά και πρακτικά με την ικανότητά μας να ξεχωρίζουμε τον φίλο από τον εχθρό. Τα πιο σημαντικά σημεία στην πολιτική είναι ταυτόχρονα οι στιγμές κατά τις οποίες ο εχθρός, με απόλυτη διαύγεια, αναγνωρίζεται ως εχθρός.
ΚΑΡΛ ΣΜΙΤ, 1888-1985

ανοησία, η αυταρέσκεια, ο χυδαίος υλισμός. Μην ακούτε τους ανθρώπους που λένε ότι η διάκριση μεταξύ φίλου και εχθρού είναι πρωτόγονη και παρωχημένη. Απλώς κρύβουν τον φόβο τους για τις συγκρούσεις πίσω από μια βιτρίνα ψεύτικης ζεστασιάς. Προσπαθούν να σας εκτρέψουν από την πορεία σας, να σας μολύνουν με την ασάφεια που τους κατατρώχει. Από τη στιγμή που θα νιώσετε ότι έχετε κίνητρα και καθαρό μυαλό, θα έχετε χώρο για τις πραγματικές φιλίες και τους πραγματικούς συμβιβασμούς. Ο εχθρός σας είναι το πολιτικό άστρο που σας κατευθύνει. Όταν σας δοθεί αυτή η κατεύθυνση, μπορείτε να προχωρήσετε στη μάχη.

Όστις δεν είναι μετ' εμού είναι κατ' εμού.

- Κατά Λουκάν, ΙΑ: 23

Ο ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΕΧΘΡΟΣ

Στις αρχές της δεκαετίας του 1970, το βρετανικό πολιτικό σύστημα είχε κατασταλάξει σε ένα βολικό μοτίβο: κέρδιζε το Εργατικό Κόμμα τις εκλογές και ύστερα, την επόμενη φορά, τις κέρδιζαν οι Συντηρητικοί. Η εξουσία πήγαινε πέρα-δώθε, πάντα πολύ αβρά και πολιτισμένα. Μάλιστα τα δύο κόμματα είχαν καταλήξει να μοιάζουν μεταξύ τους. Αλλά όταν το 1974 οι Συντηρητικοί έχασαν, κάποιοι από αυτούς είχαν φτάσει στα όριά τους. Θέλοντας να ταρακουνήσουν την κατάσταση, πρότειναν ως ηγέτη τους τη Μάργκαρετ Θάτσερ. Εκείνη τη χρονιά το κόμμα διχάστηκε και η Θάτσερ επωφελήθηκε από το σχίσμα και κέρδισε το χρίσμα για την υποψηφιότητα.

Κανείς ποτέ δεν είχε δει μια πολιτικό σαν τη Θάτσερ. Ήταν μια γυναίκα σε έναν κόσμο που κυβερνούσαν από άνδρες κι επίσης καμάρωνε που ανήκε στη μεσαία τάξη -κόρη μπακάλη- όντας στο κατεχοχόν κόμμα της αριστοκρατίας. Τα ρούχα της ήταν συντηρητικά, πιο πολύ σαν νοικοκυράς παρά σαν πολιτικού. Δεν ήταν σπουδαία μορφή στο Συντηρητικό Κόμμα· για την ακρίβεια, βρισκόταν στις δεξιές παρυφές του. Το πιο εντυπωσιακό απ' όλα ήταν το στυλ της: εκεί που οι άλλοι πολιτικοί ήταν γλυκομίλητοι και διαλλακτικοί, εκείνη τα έβαζε με τους αντιπάλους της, τους έκανε ευθείες επιθέσεις. Είχε όρεξη για μάχη.